

ANALIZA VAŽNOSTI ZAŠTITE PRAVA DJECE U TURIZMU

Mamić, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:148:293234>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Sveučilišni diplomski studij, smjer Turizam

ANALIZA VAŽNOSTI ZAŠTITE PRAVA DJECE U TURIZMU

Diplomski rad

Monika Mamić Jurakić

Zagreb, rujan 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Sveučilišni diplomski studij, smjer Turizam

ANALIZA VAŽNOSTI ZAŠTITE PRAVA DJECE U TURIZMU

**ANALYSIS OF THE IMPORTANCE OF PROTECTING
CHILDREN'S RIGHTS IN TOURISM**

Diplomski rad

Ime i prezime: Monika Mamić Jurakić

JMBAG: 0067513663

Mentor: Doc. dr. sc. Vanja Krajinović

Zagreb, rujan 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog izvora te da nijedan dio prijave teme ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio prijave teme nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(vlastoručni potpis studenta)
Zagreb, 14.09.2020.

(mjesto i datum)

STATEMENT ON THE ACADEMIC INTEGRITY

I hereby declare and confirm by my signature that the final thesis is the sole result of my own work based on my research and relies on the published literature, as shown in the listed notes and bibliography.

I declare that no part of the thesis has been written in an unauthorized manner, i.e., it is not transcribed from the non-cited work, and that no part of the thesis infringes any of the copyrights.

I also declare that no part of the thesis has been used for any other work in any other higher education, scientific or educational institution.

(personal signature of the student)
Zagreb, 14.09.2020.

(place and date)

Sažetak

Prema posljednjim procjenama, u svijetu radi oko 200 milijuna djece, od čega je 152 milijuna izrabljivano – posao rade u okolnostima i uvjetima koji su izravno štetni po njihov rast, razvoj i obrazovanje. Iako je nemoguće precizirati, čini se kako je izrabljivanje djece najučestalije u zemljama slabog razvoja, radeći poslove u kućanstvu i poljoprivredi. Ono što je sigurno jest da je najjača odrednica rada i izrabljivanja djece siromaštvo kućanstva u kojem se nalaze i mogućnosti njihovog obrazovanja, zbog čega je izrabljivanje globalni problem ogromnih razmjera. U ovom radu nastoji se pružiti teorijski okvir za razumijevanje problematike izrabljivanja djece, pregled relevantnih saznanja s naglaskom na područje turizma, te prikaz strategija za suzbijanje istog. Na primjerima Indije, Nigerije i Jordana razmatraju se pokušaji suzbijanja izrabljivanja djece u turizmu i općenito. Kritička analiza navedenih primjera nalaže da je uvođenje pojedinačnih mjera usmjerenih na jedno područje problema relativno neučinkovito. Tek sustavnom koordinacijom i primjenom mjera u područjima obrazovanja, socijalne zaštite, tržišta rada i zakonodavstva može se u borbi protiv izrabljivanja djece značajno napredovati, iako čak i onda tek postepeno.

Ključne riječi: djeca, zaštita, rad, izrabljivanje, turizam

Summary

According to the latest estimations, about 200 million children are currently working worldwide, and 152 million of them are exploited. Work environment and working conditions are directly harmful for their growth, development and education. Even though it is impossible to be precise, child exploitation appears to be the most common in the underdeveloped, third world countries, where children are performing household chores and are working in the sector of agriculture. Poverty is certainly the strongest determinant of child labour and exploitation, as well as the incapability of financing their education, which is why child exploitation is a global problem of enormous proportions. The objective of this thesis is to provide theoretical framework for understanding the issue of child exploitation, as well as to give an overview of relevant findings with an emphasis on tourism, and an overview of strategies of suppressing the issue. Given the examples of India, Nigeria and Jordan, the attempts of repressing child exploitation in tourism and in general are being scrutinized in this thesis. Critical analysis of the given examples suggests that the introduction and implementation of several individual measures targeted at one specific problem area are relatively ineffective. Significant progress in the fight against children exploitation could only be done through systematic coordination and application of measures in the fields of education, social protection, the labour market and legislation, and even then, only gradually.

Key words: children, protection, labour, exploitation, tourism

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet i ciljevi rada.....	1
1.2. Metodologija istraživanja.....	2
1.3. Struktura rada.....	2
2. RAD I IZRABLJIVANJE DJECE U TURIZMU	3
2.1. Terminološko razgraničenje pojmova rad i izrabljivanje.....	7
2.2. Teorijsko određenje problematike izrabljivanja djece	9
2.3. Povijesni pregled problematike izrabljivanja djece.....	13
2.4. Distribucija zaposlenja djece.....	16
2.4. Dionici u izrabljivanju djece	23
2.4.1. Strana ponude.....	23
2.4.2. Strana potražnje.....	25
2.6. Karakteristike izrabljivanja djece u turizmu	26
2.6.1. Potisni i privlačni faktori.....	27
2.6.2. Pozicija djece u formalnom i neformalnom sektoru	29
2.6.3. Prikaz odabranih posljedica izrabljivanja djece u turizmu	30
2.6.4. Žarišta izrabljivanja djece u turizmu	31
2.7. Dječji seks turizam.....	32
2.7.1. Geografske karakteristike	33
2.7.2. Demografske karakteristike.....	34
2.7.3. Ekonomske karakteristike	36
3. PREVENCIJA I SUZBIJANJE IZRABLJIVANJA DJECE U TURIZMU	37
3.1. Sistemski pristup	39
3.1.1. Izabrane mjere prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u turizmu	41
3.1.2. Analiza odgovornosti dionika	43
3.2. Borba protiv dječjeg seks turizma	44
3.3. Vladina i nevladina tijela uključena u rješavanje problema izrabljivanja djece	45
4. ANALIZA POKUŠAJA PREVENCIJE I SUZBIJANJA IZRABLJIVANJA DJECE U ODABRANIM ZEMLJAMA	48
4.1. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u Indiji.....	49
4.2. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u Nigeriji	51

4.3. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u Jordanu	53
4.4. Rezultati kritičke analize	55
5. ZAKLJUČAK	59
Popis literature	61
Popis slika	66
Popis tablica	68
Životopis	

1. UVOD

Rad djece je oblik ekonomske aktivnosti koji predstavlja spoj istraživačkih interesa u području ekonomije, kao i u području zaštite ljudskih prava. Čini se teško pronaći društvo u kojem djeca nisu posebno zaštićena skupina, pogotovo otkad je uspostavljen međunarodni standard o njihovim pravima na odrastanje, rast i razvoj. Vrlo je tanka granica između dječjeg rada koji dječja prava ne narušava, pa čak može biti korisno i vrijedno iskustvo u odrastanju, i izrabljivanja, koje predstavlja jedno od najtežih i najrasprostranjenijih oblika povrede dječjih prava u svijetu.

Problem izrabljivanja djece trenutno nije moguće precizno odrediti; nije poznato koliko djece je zaista izrabljivano, kako je izrabljivanje rasprostranjeno po kriteriju ekonomske aktivnosti, lokacije i demografskih karakteristika poput dobi i spola. To ne znači da ne postoje dobre procjene navedenih podataka, kao i da u postojećoj literaturi ne postoji slaganje o nekim od osnovnih odrednica izrabljivanja djece: najmanje 152 milijuna djece je bilo izrabljivano u 2018. godini, prvenstveno u Aziji i Africi, u siromašnim kućanstvima koja su uključena u poljoprivrednu djelatnost. Međutim, zbog naravi problema o kojem će biti riječi u ovom diplomskom radu, o pravom opsegu problema trenutno je moguće samo nagađati.

Vezano uz to, turizam je interesantan iz perspektive istraživanja izrabljivanja djece, privlačan je slabije razvijenim zemljama jer pruža mogućnost razvitka, a mnogi poslovi koje obuhvaća ne zahtijevaju predznanje, iskustvo i specijalizirane vještine, te se obavljaju bez izravnog kontakta s turistima, što pogoduje zapošljavanju i izrabljivanju djece. Osim toga, posebna vrsta izrabljivanja djece unutar turizma jest dječji seks turizam, koji spada u najteže oblike povrede dječjih prava i pruža mogućnost posrednog praćenja općenitog problema izrabljivanja djece u svijetu.

1.1. Predmet i ciljevi rada

Predmet ovog diplomskog rada jest problematika dječjeg rada i analiza izrabljivanja i povređivanja prava djece, promatrani specifično iz ekonomske perspektive i u području turizma, s posebnim naglaskom na dječji seks turizam. Iz toga slijede ciljevi rada:

- pružiti iscrpnu analizu, opsega i oblika izrabljivanja djece, s naglaskom na izrabljivanje djece u turizmu, temeljen na dostupnoj literaturi

- pružiti pregled strategija i pristupa u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja djece, s naglaskom na područje turizma i posebno seks turizma
- analizirati i kritički se osvrnuti na učinkovitost strategija i pristupa u prevenciji i suzbijanju izrabljivanja djece na primjeru Indije, Jordana i Nigerije

1.2. Metodologija istraživanja

Osnovni metodološki pristup ovog diplomskog rada temelji se na pregledu literature relevantne u području izrabljivanja djece, kako općenito tako i u turizmu, kako bi se dobila realistična i obuhvatna slika trenutnog znanja o navedenom. Glavni izvori koji su za to korišteni su izvješća UNICEF-a i ILO-a, dviju vodećih nevladinih organizacija koje se bave istraživanjem problematike izrabljivanja djece. Uz to, korišteni su brojni znanstveni i pregledni radovi, te se pokušalo uključiti što više recentnih radova, pisanih iz raznih znanstvenih perspektiva, prvenstveno ekonomske, turističke, pravne i sociološke; također, nastojalo se uključiti što više autora iz različitih kultura, budući da je sama tematika izrabljivanja djece multinacionalne i multikulturalne prirode.

Dodatno, uz sami pregled korištena je metoda studije slučaja, točnije triju država – Indije, Jordana i Nigerije – u kojima je izražen problem izrabljivanja djece, ali i pokušaj prevencije i suzbijanja istog. Konačno, kako bi bilo moguće kritički se osvrnuti na navedene slučajeve i na njihove sličnosti i razlike, korištena je komparativna metoda.

1.3. Struktura rada

Ovaj diplomski rad podijeljen je na pet glavnih poglavlja. Prvo poglavlje pruža kratki teorijski uvod u tematiku izrabljivanja djece, nastoji precizno odrediti terminologiju dječjeg rada i dječjeg izrabljivanja, kao i ciljeve i metodologiju samog rada. U drugom poglavlju terminološki se određuju fenomeni rada i izrabljivanja djece, s naglaskom na izrabljivanje djece u turizmu, isto se teorijski i povijesno uokviruje, kao što se i određuju bitne karakteristike izrabljivanja djece u turizmu. U završetku drugog poglavlja posebna je pažnja posvećena dječjem seks turizmu, kao ekstremnom obliku izrabljivanja djece u turizmu koji sa sobom donosi jedinstvena saznanja i izazove. Treće poglavlje prikazuje pokušaje prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u turizmu, s naglaskom na obuhvatni, sistemski pristup koji zahvaća više potencijalnih uzroka izrabljivanja djece. Naposljetku, u četvrtom poglavlju prikazuju se studije slučaja triju država – Indije, Jordana i Nigerije – u kojima je problem izrabljivanja djece široko rasprostranjen, te se na pokušaje prevencije i suzbijanja istih kritički osvrće. U petom poglavlju prezentiran je zaključak rada.

2. RAD I IZRABLJIVANJE DJECE U TURIZMU

Zaštita prava djece od velike je važnosti na svakoj razini, od individualne do međunarodne, kako intuitivno tako i funkcionalno. S jedne strane, čini se samo po sebi jasno da su djeca potencijalno najranjivija skupina u društvu, te je osiguravanje njihovog urednog rasta, razvoja i odrastanja jedan od osnovnih ciljeva svakog društva. Zaštita i ulaganje u buduće generacije istaknuta je odlika uređenog društva, odličan pokazatelj njegovog zdravlja i razvoja te je u tom pogledu na globalnoj razini, a posebno u zapadnim zemljama, postignut veliki napredak u 20. i 21. stoljeću. S druge strane, prava djece i njihova zaštita mogu se promatrati i iz ekonomskog gledišta, na način da se shvati kao ulaganje u ljudski kapital koji u budućnosti ima veliki potencijal za poboljšanje ekonomske strukture nekog društva i poticanje ekonomskog rasta^{1 2}.

Upravo je iz navedenih razloga istraživanje problematike dječjeg rada i izrabljivanja, kao jednog od najtežih i najrasprostranjenijih oblika kršenja dječjih prava, toliko zanimljivo i važno za područje ekonomije. Prema podacima Međunarodne organizacije rada (eng. *International labour organization* – ILO) iz 2018. godine, najmanje 218 milijuna djece diljem svijeta je na neki način zaposleno, njih 152 milijuna može se klasificirati kao izrabljivano, a čak 73 milijuna uključeno je u rad koji se smatra opasnim, budući da izravno ugrožava njihovo zdravlje, sigurnost i razvoj³. Uz to, procjenjuje se da je oko 4,3 milijuna djece uključeno u *najgore oblike* dječjeg izrabljivanja, koji uključuju ropstvo, trgovanje i krijumčarenje djece, vrste prisilnog rada, prisilno novačenje u svrhe oružanog sukoba, prostituciju i pornografiju te ostale oblike nezakonitih aktivnosti⁴.

Turizam je područje ekonomske aktivnosti u kojem su dječji rad i izrabljivanje široko rasprostranjeni. U slabije razvijenim zemljama koje se značajno oslanjaju na turizam, često su i nezaobilazni elementi funkcioniranja lokalne turističke aktivnosti. Bili turisti svjesni toga ili ne, vrlo je vjerojatno da je njihovom odmoru na neki način pridonio oblik dječjeg rada. Međutim, vrlo je teško pouzdano i precizno odrediti veličinu problema dječjeg rada i izrabljivanja u turizmu

¹ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R. (2004) *A National Policy Study on Child Labour and Development in the Philippines*. Filipini: Philippine Institute for Development Studies, str. 29.

² Hagedoorn, E. (2013) Child Labour and Tourism: How travel companies can reduce child labour in tourism destinations. *The International Center for Responsible Tourism*. Leeds: ICRT, str. 4.

³ International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_653987.pdf [22. srpnja 2020], str. 3.

⁴ Ibid.

budući da je samo mali dio djece uključen u formalni dio turističkog rada; većina rada odvija se u neformalnom sektoru, rad je slabe vidljivosti, skriven od očiju javnosti, te ga je kao takvog izrazito teško nadzirati i kontrolirati^{5 6 7}.

Podkategorija dječjeg rada i izrabljivanja u turizmu je i jedan od najgorih oblika povrede dječjih prava – seks turizam. Riječ je o obliku turizma koji je posebno razvijen u žarištima unutar Azije te predstavlja ekstremno sjecište ekonomske, turističke aktivnosti i dječjih prava koje je u posljednja tri desetljeća postalo predmet velike međunarodne pažnje⁸, te je kao takvo posebno bitno u kontekstu razmatranja povrede i moguće zaštite prava djece u turizmu.

Istraživanja rada i izrabljivanja djece u sebi sadrže više velikih prepreka, koje značajno otežavaju uvid u narav i rasprostranjenost tih fenomena. Teško je uopće definirati razliku između vrsta ekonomske aktivnosti djece, prvenstveno rada i izrabljivanja te se ona definira donekle proizvoljno. Upravo zbog toga, čini se nemoguće s visokim stupnjem pouzdanosti procijeniti koliko je zaista djece u svijetu uključeno u radni odnos, a koliko je njih izrabljivano. Prethodno navedene brojke – 218 milijuna djece zaposleno, 152 milijun izrabljivano – tek su vrlo gruba procjena. Načelno, ona može varirati s obzirom na to kako je definiran rad, kako je definirano dijete te kako i iz kojeg izvora prikupljamo podatke⁹. Jedino što se može sa sigurnošću reći jest da je to problem ogromnih proporcija.

Prema tome, ako je uvid u općeniti problem izrabljivanja djece u najmanju ruku ograničen, slijedi da je do saznanja o izrabljivanju djece u području turizma još teže doprijeti. Uz to što je turizam kao ekonomska aktivnost podskupina općenitog rada, zaposlenje u turizmu velikim dijelom je neformalno, turistima često nije vidljivo (primjerice, pranje rublja ili rasporemanje soba u hotelima, rad u kuhinji u restoranima) i uključuje mnogo različitih vrsta zaposlenja (od usluga smještaja i ugostiteljstva, preko organizacije putovanja, zabavnog sadržaja i razonode, do proizvodnje i prodaje suvenira, među ostalima). Iz tih i drugih razloga o kojima će u nastavku biti riječi, trenutno

⁵ Hagedoorn, E., op. cit., str. 7.

⁶ UNICEF. (2007) *Child Labour – Are Girls Affected Differently to Boys?* [Online]. New York: UNICEF. Dostupno na: <https://www.unicef.org/sowc07/report/report.php> [12. kolovoza 2020.], str. 48.

⁷ Edralin, D. (2002) Child labor in the tourism industry, *Notes on Business Education*, 5 (2), str. 1-12.

⁸ Kaviani Johnson, A. (2014) Protecting Children's Rights in Asian Tourism, *The International Journal of Children's Rights*, 22 (3), str. 581.

⁹ Basu, K. i Van, P. H. (1998) The Economics of Child Labor, *The American Economic Review*, 88 (3), str. 412.

postoji relativno mali broj radova o djeci u turizmu te njihovom radu i izrabljivanju^{10 11 12}. Ipak, moguće je i preporučeno općenita saznanja primijeniti na područje turizma.

Prije svega, potrebno je jasno odrediti zakonodavni okvir kojim se konzultira gotovo sva literatura koja se dotiče rada i izrabljivanja djece, uključujući i ovaj diplomski rad. Na međunarodnoj razini, taj okvir čine tri glavne Konvencije – Konvencija o pravima djeteta te Konvencija 138 i Konvencija 182 Međunarodne organizacije rada¹³.

Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda utvrđuje građanska, politička, ekonomska, socijalna, zdravstvena i kulturna prava djece, te djetetom definira svaku osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije¹⁴. Konvencija je stupila na snagu 1990. godine, a trenutno je ratificirana od strane 196 zemalja, što ju čini najšire prihvaćenom u povijesti¹⁵. Iako se Konvencija o pravima djeteta bavi svim aspektima dječjih prava, ističe se pet odredbi koje se odnose izravno na ekonomski aktivnu djecu¹⁶¹⁷. To su: pravo na zaštitu od svakog oblika povreda ili zloporaba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja (Članak 19.); pravo na zaštitu od gospodarskog izrabljivanja i obavljanja bilo kojega posla koji bi za nj bio pogibeljan ili ometao njegovo obrazovanje, bio štetan za njegovo zdravlje ili njegov tjelesni, duševni, duhovni, moralni ili društveni razvoj (Članak 32.); pravo na obrazovanje (Članak 28.); pravo na zaštitu od svakog oblika spolnog izrabljivanja i zlostavljanja te; pravo na zaštitu od svih drugih oblika izrabljivanja koji na bilo koji način štete dobrobiti djeteta.

¹⁰ Hagedoorn, E., op. cit., str. 8.

¹¹ Koščak, M. et. al. (2018) No one asks the children, right?, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 88 (4), str. 398.

¹² Canosa, A. i Graham, A. (2016) Ethical tourism research involving children, *Annals of Tourism Research*, 61, str. 219.

¹³ International Labour Organization. (2018), op. cit., str. 79.

¹⁴ Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. (2001) *Konvencija o pravima djeteta* [Online]. Zagreb: DZZOMM. Dostupno na: https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/konvencija_o_pravima_djeteta.pdf [14. kolovoza 2020], str. 8.

¹⁵ Bachman, S. L. (2000) A New Economics of Child Labor: Searching for Answers Behind the Headlines, *Journal of International Affairs*, 53 (2), str. 545-572.

¹⁶ Aqil, Z. (2012) *Nexus between Poverty & Child Labour: Measuring the Impact of Poverty Alleviation on Child Labour*. Kasur: Good Thinkers Organization.

¹⁷ Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži., op. cit.

Na navedeno se nastavlja Konvencija 138 Međunarodne organizacije rada (o najnižoj dobi za zapošljavanje), koja obvezuje sve zemlje koje su ju ratificirale na provođenje nacionalne politike koja ima za cilj osigurati djelotvorno ukidanje dječjeg rada i postupno podizanje najniže dobne granice za zapošljavanje ili rad do razine koja je u skladu s najpotpunijim tjelesnim i duševnim razvojem mladih osoba¹⁸.

Konvencija 138 utvrđuje najnižu dob za zapošljavanje, koja ne smije biti niža od dobi za završavanje obveznog školovanja, a u svakom slučaju ne smije biti niža od 15 godina, osim u zemlji čije su gospodarstvo i obrazovanje nedovoljno razvijeni. Tad je najniža dob 14 godina. Osobama od 13 do 15 godina starosti dopušteno je zapošljavanje ili rad na lakšim poslovima, koji izvjesno neće biti štetan za njihovo zdravlje ili razvoj te neće ometati njihovo obrazovanje. Također, određuje i najnižu dob za prijem u bilo koju vrstu zaposlenja ili na bilo koji rad koji bi, po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se odvija, mogao ugroziti zdravlje, sigurnost ili moral mladih osoba, te ona ne smije biti niža od 18 godina¹⁹.

Konačno, Konvencija 182 Međunarodne organizacije rada (o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada) „obvezuje sve zemlje koje su ju ratificirale da, kao najhitniju zadaću, poduzmu trenutne i djelotvorne mjere kako bi osigurala zabrana i ukidanje najgorih oblika dječjeg rada“²⁰. Pritom, izraz „najgori oblici dječjeg rada“ obuhvaća: sve vrste ropstva ili ropstvu slične prakse; korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za prostituciju, proizvodnju pornografskog materijala ili pornografske priredbe; korištenje, podvođenje ili nuđenje djeteta za nezakonite djelatnosti, a osobito za proizvodnju droge i trgovinu drogom; rad koji bi, zbog svoje naravi i okolnosti u kojima se obavlja, mogao štetiti zdravlju, sigurnosti i moralu djece²¹.

Ukratko, navedene tri Konvencije određuju dobne granice za zapošljavanje, definiraju najgore oblike dječjeg rada te prava koja dijete štite od rada koji bi bio štetan za njegovo zdravlje, razvoj i obrazovanje. Kao takve, pružaju temelj za međunarodno shvaćanje i djelovanje vezano za problematiku dječjeg rada.

¹⁸ Narodne novine. (2002) *Konvencija 138 - Konvencija o najnižoj dobi za zapošljavanje*. Zagreb: Narodne novine d.d., 3 (24).

¹⁹ Ibid.

²⁰ Narodne novine. (2001) *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada (br. 182)*. Zagreb: Narodne novine d.d., 5 (40), Članak 1.

²¹ Ibid., Članak 3.

Ono što iz tog okvira proizlazi kao sigurno jest da je bilo koja vrsta ekonomske aktivnosti djeteta mlađeg od 13 godina nužno klasificirana kao izrabljivanje. Opravdano je zaključiti kako do te dobi svako zaposlenje djeteta predstavlja preveliki rizik za njegov rast, razvoj i obrazovanje. Bez obzira na razloge poput financijske nužnosti, kulturalne običaje ili obiteljske vrijednosti, spomenute Konvencije nalažu kako će dijete najveću kratkoročnu i dugoročnu korist imati od stabilnog, neopterećenog djetinjstva u kojem ima mnogo vremena za igru, druženje s obitelji i vršnjacima, te u kojem je djetetova glavna obaveza redovito pohađanje nastave i izvršavanje školskih obaveza, uz razvojno prikladne obaveze u kućanstvu. Također, najgori oblici dječjeg rada dovoljno su ekstremni da je bez dodatnog pojašnjenja jasno da su uvijek izravno i veoma štetni za djecu.

Međutim, Konvencije ostavljaju prostor za interpretaciju i provedbu na nacionalnoj razini prilikom prelaženja minimalne dobi, prvo kod djece između 13 i 15 godina, koje mogu sudjelovati u lakim poslovima i nekim oblicima zaposlenja u slabije razvijenim zemljama, a kasnije i djece između 15 i 18 godina, kojima je izričito zabranjeno tek sudjelovati u neposredno ugrožavajućem radu. Odmah se ističe nejasnoća u definiranju različitih pojmova, koji služe prije svega kao međunarodne smjernice kojima se pojedina država služi za uređenje nacionalnog zakonodavstva, ali ne i kao čvrste i nepromjenjive formulacije kojih se sve države potpisnice jednako drže. Iz toga proizlaze neslaganja oko definicije dječjeg izrabljivanja i pratećih pojmova.

2.1. Terminološko razgraničenje pojmova rad i izrabljivanje

Iz prethodnog prikaza međunarodnog zakonodavnog okvira vidljivo je da pojam izrabljivanja, iako se često spominje, nije jasno definiran. To se možda na prvi pogled čini sporednim, no valja imati na umu kako različito shvaćanje pojma izrabljivanje može utjecati na primjenu i provedbu Konvencija na nacionalnoj razini, te ujedno značajno otežavati prikupljanje podataka među državama²². U relevantnoj literaturi još uvijek se navode nesuglasice oko razlike između rada i izrabljivanja, te ih je zbog toga ovdje potrebno terminološki razgraničiti.

Za djecu se može reći da rade ako su uključeni u bilo koji oblik produktivne aktivnosti. Pritom, produktivna aktivnost može biti tržišna proizvodnja, ali i neki oblik netržišne proizvodnje, prvenstveno proizvodnja dobara i usluga za obiteljske potrebe (poput poljoprivrednih plodova).

²² U.S. Department of Labor. (2018) *U.S. Department of Labor's 2018 Findings on the Worst Forms of Child Labor* [Online]. Washington, D.C.: U.S. Department of Labor. Dostupno na: <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings> [11. kolovoza 2020.], str. 76-77.

Rad koji djeca izvršavaju može biti smješten unutar formalne ili neformalne ekonomije, unutar ili izvan obiteljskog okruženja, plaćen ili neplaćen; uključuje i djecu koja plaćeno ili neplaćeno rade u domaćinstvu izvan vlastitog kućanstva za poslodavca²³. Jasno, uključuje djecu koja su zaposlena iznad najniže dopuštene dobi te djecu koja obavljaju lakše poslove (kao što su određeni Konvencijom 138).

U relevantnoj literaturi i pripadajućim nacionalnim izvješćima definicija rada djece je općeprihvaćena i ne varira značajno među uključenim državama. Za razliku od toga, definicija izrabljivanja djece u kontekstu ekonomske aktivnosti puno je nejasnija, temeljena na nacionalnom zakonodavstvu koje može biti specifično za državu, posebno u slučajevima slabijeg gospodarskog razvitka²⁴.

Prema naputku Alonza i Edillon²⁵ te Aldabe, Lanzone i Tamangana²⁶, je li rad djece izrabljivanje može se odrediti ako se u obzir uzmu tri važne okolnosti: dob djeteta, potencijalna opasnost kojoj je dijete izloženo i roditeljski nadzor. S tim na umu, odmah je moguće zaključiti da je svaki rad djeteta mlađeg od 18 godina, koji spada u najgori oblik rada (određen Konvencijom 182), karakteriziran kao izrabljivanje. Također, svako zaposlenje osobe mlađe od 15 godina (ili 14 u slabije razvijenim zemljama) smatra se izrabljivanjem ako se odvija bez roditeljskog nadzora (u drugom kućanstvu, privatnom poduzeću, u vladinoj organizaciji ili u sklopu samozapošljavanja)²⁷.

Nešto općenitije, svaki rad djeteta koji uključuje aktivnosti koje ili po naravi ili po okolnostima u kojima se odvijaju značajno ugrožavaju njihovo zdravlje, sigurnost ili moral, može se kategorizirati kao izrabljivanje²⁸. Primjeri takvih aktivnosti su one s elementima izloženosti fizičkom, psihološkom ili seksualnom zlostavljanju, koje uključuju noćni rad, rad pod zemljom ili pod vodom, na opasnim visinama ili u ograničenom prostoru, rukovanje teškim građevinskim strojevima i alatima i slično. Bitno je napomenuti kako se dijete može klasificirati kao izrabljivano ako obavlja neplaćene kućanske poslove unutar vlastitog domaćinstva (poput čišćenja, malih popravaka, kuhanja, pranja i glačanja odjeće), u izraženom intenzitetu. Točnije, ako dijete obavlja

²³ Ibid., str. 46.

²⁴ Ibid., str. 76-77.

²⁵ Alonzo, R. P. i Edillon, R. G. (2002) *Eliminating child labour in the Philippines* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/manila/publications/WCMS_437075/lang--en/index.htm [9. kolovoza 2020.], str. 4.

²⁶ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 12.

²⁷ Ibid.

²⁸ International Labour Organization. (2018), op. cit., str. 80-81.

kućanske poslove velik broj sati (trenutna gornja granica iznosi 28 sati tjedno²⁹), u potencijalno štetnom okruženju, uključuje velike terete, rukovanje nesigurnom opremom ili se nalazi na potencijalno opasnoj lokaciji.

Zajedničko svim navedenim primjerima izrabljivanja je visoka vjerojatnost za pojavljivanje negativnih posljedica kao rezultata izloženosti djece specifičnim, zlostavljačkim i opasnim radnim okruženjima³⁰. Tako se u razgraničenje rada i izrabljivanja može uključiti procjena posljedica, te se očekuje da dječji rad neće otežavati djetetov rast, razvoj i obrazovanje ni na koji način, dok izrabljivanje hoće³¹.

Sveobuhvatniju i kategoričku definiciju dječjeg izrabljivanja na tragu navedenog pruža Međunarodna organizacija rada, koja ga definira kao rad koji deprivira djecu njihovog djetinjstva, potencijala i dostojanstva, štetan je za njihov fizički, mentalni, društveni ili moralni razvoj te značajno ometa školovanje, na način da im onemogućava pohađanje škole, prisiljava ih da školovanje završe prerano ili zahtijeva da kombiniraju izvršavanje školskih obaveza s pretjerano intenzivnim radom³². Ta definicija izrabljivanja djece korištena je i u ovom diplomskom radu, uz ovdje prikazane prateće definicije dječjeg rada, lakog rada, opasnog rada, i najgorih oblika dječjeg rada. Nakon preciziranja terminologije, potrebno je problematiku izrabljivanja teorijski uokviriti.

2.2. Teorijsko određenje problematike izrabljivanja djece

Izrabljivanje djece je, kao i većina srodnih problema u društvenim znanostima, kompleksna istraživačka tema. Može se promatrati na više različitih razina, iz više perspektiva, te su u njezino objašnjavanje uključene brojne varijable, kao odrednice i kao posljedice. No, prije svega, potrebno je pružiti teorijski okvir unutar kojega se izrabljivanje djece može sustavno promatrati na više razina. U ovom radu, u tu svrhu korišten je teorijski *model kućanstva*, koji prezentiraju Aldaba, Lanzona i Tamangan³³, jer nastoji široko zahvatiti problem te omogućava jasan pregled odrednica

²⁹ Dayioğlu, M. (2013) *Impact of Unpaid Household Services on the Measurement of Child Labour*. New York: UNICEF, str. 1.

³⁰ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 12.

³¹ Piüss, C. (1999) *Quick Money – Easy Money? A Report on child labour in tourism, Swiss Agency for Development Working Paper, 1 (99)*, str. 31.

³² International Labour Organization. (2020) *What is child labour* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: <https://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm> [11. kolovoza 2020], str. 80-81.

³³ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 13.

koje su uključene u njegovo potencijalno objašnjenje. Uz to, model je nadopunjen doprinosima Basua i Vana³⁴ i Webbink, Smits i de Jong³⁵, među ostalima.

Suvremeni pokušaji objašnjenja izrabljivanja djece, kakav je i *model kućanstva*, polaze od obiteljskog kućanstva kao osnovne jedinice analize. U obzir uzimaju ukupnu veličinu obitelji i raspodjelu rada unutar kućanstva, što povezuju sa sadašnjom i budućom sklonosti kućanstva za potrošnju i ljudski kapital (skup osobina poput znanja, vještina i iskustava, koji se odražava u sposobnosti stvaranja ekonomske vrijednosti³⁶). Navedeno promatraju s obzirom na tri ograničenja³⁷:

- trenutno ograničenje budžeta, koji odražava prilike određene tržišnim cijenama dobara i usluga, primanjima članova obitelji i vremenu koje imaju na raspolaganju
- kućanske tehnologije, koja omogućava pretvorbu tržišnih dobara i vremena kojim članovi obitelji raspolazu u osnovne potrepštine kao što su hrana i ljudski kapital
- kućanskog budžeta koji je ovisan o budućim primanjima djece u obitelji i resursima koje obitelj ima u ostavštini.

Model pretpostavlja da glavna odrasla osoba u kućanstvu odlučuje u ime obitelji kako će svaki pojedini član provoditi produktivno vrijeme. Naglašava dinamiku roditelj-dijete, te govori da roditelji racionalno izabiru one aktivnosti za dijete koje kao očekivani rezultat imaju povoljan ekonomski ishod za kućanstvo³⁸. Navedena ograničenja predstavljena su trima faktorima³⁹:

- obiteljska struktura i pozadina
- kratkoročno makroekonomsko okruženje
- trajniji lokalni uvjeti u kojima se kućanstvo nalazi, koji u konačnici određuju ukupni ljudski kapital obitelji; prvenstveno dostupnost i kvaliteta obrazovanja

³⁴ Basu, K. i Van, P. H., op. cit., str. 412-427.

³⁵ Webbink, E., Smits, J., i de Jong, E. (2012) Hidden Child Labor: Determinants of Housework and Family Business Work of Children in 16 Developing Countries, *World Development*, 40 (3), str. 631-642.

³⁶ Goldin, C. (2014) Human Capital. U: Diebolt, C. i Hauptert, M, ur., *Handbook of Cliometrics*. Berlin: Springer, str. 56-57.

³⁷ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op.cit., str. 13.

³⁸ Webbink, E., Smits, J., i de Jong, E., op. cit., str. 631.

³⁹ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 13.

Prema tome, roditelji promatraju djecu kao ekonomske jedinice s dvije vrste koristi, kratkoročnom i dugoročnom. Kratkoročna korist djece jest neposredni prihod – djeca koja rade kućanstvu trenutno mu financijski doprinose. Dugoročna korist je, pak, ulaganje u ljudski kapital djeteta – očekuje se da će obrazovanija djeca u budućnosti stvarati veću količinu prihoda i ekonomske vrijednosti. Dijete, dakle, ima opciju ići samo u školu, samo raditi ili pokušati raditi uz pohađanje nastave⁴⁰. Model kao takav implicira da su dvije najvažnije varijable u predviđanju dječjeg rada i izrabljivanja siromaštvo i obrazovanje, što je u potpunosti u skladu s empirijskim opažanjima^{41 42}.

Točnije, ako se kućanstvo nalazi u kratkotrajno ili dugotrajno narušenim ekonomskim uvjetima, ne raspolaže velikim budžetom ni ljudskim kapitalom, živi u tehnološki neopremljenom domaćinstvu (primjerice s ograničenim ili nepostojećim pristupom vodi, struji ili internetu), nepovoljne je obiteljske pozadine (takve da su roditelji nisko obrazovani ili ne raspolažu naslijeđenim resursima), iz modela proizlazi da će roditelji biti mnogo skloniji djecu zapošljavati nego ulagati u njihovo obrazovanje⁴³. Osim toga, rad u takvim uvjetima vjerojatnije će biti izrabljivačkog karaktera, s obzirom na navedene okolnosti.

Uz to što im je u teškim ekonomskim uvjetima vrijednije da djeca neposredno financijski doprinose kućanstvu, roditelji često nisu sigurni hoće li obrazovanje djece u konačnici uopće producirati veću ekonomsku vrijednost, čak na razini osnovne ili srednje škole⁴⁴. Obiteljima u slabije razvijenim sredinama škole često nisu lako dostupne, zbog čega je vremenski ulog odlaženja na nastavu veći, a sigurnost djece nerijetko ugrožena. Uz to, ako su škole i dostupne, ako je kvaliteta nastave niska (primjerice, škole nemaju osnovne uvjete za održavanje nastave – klupe, ploče, sanitarne čvorove, udžbenike ili nastavnike), percipirani ulog u ljudski kapital djeteta je neisplativ⁴⁵.

Na primjer, poznato je kako čak relativno dobrostojeća djeca u dijelovima Indije odustaju od školovanja jer im lokalna industrija pruža dugoročnu mogućnost zaposlenja s prihvatljivim

⁴⁰ Bachman, S. L., op. cit., str. 555-556.

⁴¹ Aqil, Z., op. cit., str. 8.

⁴² Das, S. (2012) Incidence of Child Labour and Child Schooling in India: Pattern and Determinants, *International Scholarly Research Network*, 2012 (4), str. 2.

⁴³ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 13-16.

⁴⁴ Bachman, S. L., op. cit., str. 556.

⁴⁵ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 13-16.

primanjima⁴⁶. Osim toga, u takvim okruženjima učestalo je važnije radno iskustvo u odnosu na formalno obrazovanje – članovi zajednice smatraju da djeca mogu više naučiti radeći⁴⁷. Općenito, zaposlenje djeteta može kao posljedicu imati smanjenje radnog opterećenja odraslih u kućanstvu, koji će onda biti u mogućnosti obavljati unosnije poslove.

Sve navedeno tek su neki, glavni faktori povezani s problematikom rada i izrabljivanja. Poznate su mnoge odrednice istog, te će biti detaljnije obrađene u nastavku rada. Prije toga, vrlo je ilustrativno shematski prikazati ono što Hagedoorn⁴⁸ naziva ciklusom siromaštva i izrabljivanja djece (eng. *cycle of child labour perpetuating poverty*).

Ukratko, model kućanstva učinkovito, sažeto prikazuje osnovno teorijsko saznanje: siromaštvo i nemogućnost obrazovanja u interakciji stvaraju i održavaju obiteljske uvjete koji od roditelja zahtijevaju da svoju djecu zapošljavaju. To dugoročno smanjuje ukupni ljudski kapital, na taj način onemogućava izlazak iz kućanstva iz siromaštva i promjenu nepovoljnih okolnosti, što ciklus održava kroz generacije.

Jednostavnije rečeno, čini se kako je zaposlenje djece u mnogim slučajevima odluka koja je donesena iz neposredne nužnosti, te da djeca rade (i bivaju izrabljivana) prije svega onda kad roditelji smatraju da nemaju izbora. Ako se kućanstvo radom roditelja ne može prehranjivati i zadovoljiti osnovne životne potrebe, ili roditelji ne mogu raditi (bilo zbog manjka slobodnih radnih mjesta, vlastite nesposobnosti za rad ili zbog nekog trećeg razloga), djeca će biti primorana financijski doprinositi kućanstvu. Jasno, ako dijete radi, mnogo će teže sudjelovati u nastavi i izvršavati školske obaveze, pa će i samo mnogo vjerojatnije odrasti u osobu slabijih radnih kompetencija i vjerojatnije se naći u sličnoj situaciji, gdje će kao roditelj morati uključivati vlastitu djecu u prijevremeno zaposlenje. Navedeni ciklus nešto je detaljnije prikazan na Slici 1.

⁴⁶ Bachman, S. L., op. cit., str. 556.

⁴⁷ Webbink, E., Smits, J., i de Jong, E., op. cit., str. 632.

⁴⁸ Hagedoorn, E., op. cit., str. 10.

Slika 1. Ciklus siromaštva i izrabljivanja djece

Izvor: Hagedoorn, E. (2013) *Child Labour and Tourism: How travel companies can reduce child labour in tourism destinations*, str. 10.

2.3. Povijesni pregled problematike izrabljivanja djece

Današnji međunarodni interes za razumijevanjem, prevencijom i suzbijanjem izrabljivanja djece u mnogočemu je obnova pokreta protiv izrabljivanja djece iz kraja 19. i početka 20. stoljeća⁴⁹. Naravno, zabrinutost za zdravlje i dobrobit djece bila je prisutna i prije, no shvaćanje procesa djetetovog razvoja, kao i njegovih potreba, bilo je vrlo ograničeno. U predindustrijskim društvima koncept djetinjstva kakav je danas prihvaćen gotovo i nije postojao. Rad djece promatran je kao neophodan dio gospodarstva, djeca su počinjala aktivno sudjelovati u aktivnostima odraslih (poput lova, brige za mlađu djecu i rada u polju) čim su za to bili sposobni⁵⁰.

⁴⁹ Bachman, S. L., op. cit., str. 548-549.

⁵⁰ Diamond, J. (2013) *The World Until Yesterday: What Can We Learn from Traditional Societies?*. London: Penguin Books, str. 240-288.

Više od toga, rad djece značajno je pridonosio opstanku skupine, budući da su predindustrijska društva karakterizirana niskom produktivnošću i kratkim očekivanim životnim vijekom pojedinca. Zato bi isključivanje djece iz produktivnog rada bilo dugoročno nepovoljnije za skupinu. Također, mnoga predindustrijska društva bila su nepismena, a škole (ili bilo koji oblik sustavnog obrazovanja) većinom nedostupne; vještine i znanja potrebna za izvršavanje poslova bila su pogodna za prenošenje izravnim putem od odrasle osobe na dijete, najčešće putem mentorstva ili šegrtovanja⁵¹.

S početkom industrijske revolucije (kraj 18. i početak 19. stoljeća) ubrzano je rasla i potreba za radom u industriji, što je zahvatilo i djecu, prvo u Velikoj Britaniji, a onda i u ostalim zemljama u procesu industrijalizacije. Jednako kao i danas, djeca uključena u industriju bila su članovi vrlo siromašnih kućanstava, te se od njih očekivalo da će financijski doprinosti⁵². Uvjeti rada bili su gotovo univerzalno loši, no među dječjim radnicima posebno su bila ugrožena djeca, ponekad stara tek četiri godine, koja su bila zaposlena u rudnicima ugljena, pužući u tunelima koji su bili preuski i preniski za odraslu osobu⁵³. Osim u rudnicima i industrijskim tvornicama, djeca su često radila kao potrčci, čistači prijelaza (čiji je posao bio mjesti put ispred osoba koje su prelazile prljave gradske ulice), čistači cipela ili prodavači cvijeća, šibica i ostale jeftine robe⁵⁴.

Prve naznake promjene stava prema radu djece nalaze se u sredini 19. stoljeća, kad je započeo razvoj sindikata radnika. Pokušaji regulacije rada djece u industriji bili su većinom neuspješni, čak šokantni iz sadašnje perspektive. Primjerice, Parlament Velike Britanije je 1847. godine donio Uredbu o tvornicama (eng. *Factories Act*), koji je ograničio rad žena i djece između 13 i 18 godina u tvornicama tekstila na maksimalno 10 sati dnevno i 63 sata tjedno⁵⁵.

Međutim, kako je tehnologija napredovala, razvila se veća potreba za obrazovanim radnicima, što je ujedno povećalo potrebu za obrazovanjem djece. Viši ekonomski dobitci obrazovanja pružili su roditeljima i djeci poticaj za školovanje u odnosu na rad, te je postojala i briga da će zaposlenje

⁵¹ Ibid.

⁵² Daniels, B. (2003) *Poverty and Families in the Victorian Era* [Online]. London: The Children's Society. Dostupno na: <http://www.hiddenlives.org.uk/articles/poverty.html> [15. kolovoza 2020]

⁵³ Humphries, J. (2013) Childhood and child labour in the British industrial revolution, *The Economic History Review*, 66 (2), str. 410.

⁵⁴ Daniels, B., op. cit.

⁵⁵ *The Columbia Electronic Encyclopedia*. (2013) Factory Act 1847 [Online]. New York: Columbia University Press. Dostupno na: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Factory+Act+1847> [18. kolovoza 2020]

djece oduzeti radna mjesta odraslim osobama. Uz buđenje svijesti o djetinjstvu i odrastanju kao ključnom životnom razdoblju u kojem igra i obrazovanje pružaju velike dobrobiti, te o često strašnim uvjetima rada u kojima su se nalazila djeca radnici, dječje zaposlenje počelo se smanjivati⁵⁶.

Prelaskom s 19. na 20. stoljeće države počinju usvajati zakone o obaveznom obrazovanju, a sve veća automatizacija postepeno čini dječji rad u industriji suvišnim. Međutim, napredak u tom pogledu je i dalje spor. Djeca su još često zaposlena u proizvodnji stakla, cigareta, tekstila i konzerva, te u domaćoj proizvodnji odjeće i obuće, igračkaka, kao i u poljoprivredi i stočarstvu⁵⁷. Teško je precizirati trendove dječjeg rada u 20. stoljeću, budući da mnoge države nisu o tome prikupljale podatke i često nisu bile svjesne ili su poricale postojanje dječjeg rada u njihovim gospodarstvima⁵⁸. Opravdano je pretpostaviti kako se u drugoj polovici 20. stoljeća dječji rad nastavio smanjivati, budući da su uvjeti života populacije i životni standard povišeni u odnosu na početak stoljeća (mnogo manje ljudi u siromaštvu, obavezno i dostupno školovanje), no tek pod utjecajem globalizacije svijest i borba protiv izrabljivanja djece približava se suvremenom stanju.

Globalizacija je omogućila i potakla međunarodno usvajanje osnovnih standarda ljudskih prava, te je potreba za privlačenjem stranog kapitala i investitora ujedno utjecala na standardizaciju uvjeta rada. Međutim, sustavno istraživanje učestalosti nije bilo rasprostranjeno, već se pretpostavljalo da su zemlje poput SAD-a i razvijenih europskih zemalja zakonima i zdravim gospodarstvenim prilikama eliminirali dječji rad⁵⁹.

Tek početkom 90-ih godina 20. stoljeća razvijena je svijest o tome da se većina dječjeg rada odvija u neformalnom sektoru gospodarstva (na primjer, u poljoprivredi i kućanskim uslugama), te je 1992. godine Međunarodna organizacija rada pokrenula Međunarodni program za eliminaciju dječjeg izrabljivanja (eng. *International Programme on the Elimination of Child Labour*, IPEC). U 90-ima je također široko prihvaćena Konvencija o pravima djeteta, kao i Konvencije 138 i 182⁶⁰. Konačno, sustavno međunarodno praćenje dječjeg rada i izrabljivanja krenulo je tek 2000. godine, u sklopu Statističkog informacijskog i nadzornog programa o dječjem izrabljivanju (eng.

⁵⁶ Bachman, S. L., op. cit., str. 548-549.

⁵⁷ Freedman, R. (1994) *Kids at work: Lewis Hine and the crusade against child labor*. New York: Clarion Books.

⁵⁸ Bachman S. L., op. cit., str. 549.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid., str. 549-550.

Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour, SIMPOC), ogranka IPEC-a; tad je procijenjeno da u svijetu izrabljivano barem 246 milijuna djece⁶¹ ⁶². Nastavno na to, potrebno je iscrpnije promotriti distribuciju dječjeg rada i izrabljivanja.

2.4. Distribucija zaposlenja djece

Kao što je već prethodno navedeno, uvid u opseg problema dječjeg rada i izrabljivanja u najboljem slučaju je tek djelomičan. Prije svega, bitno je napomenuti ograničenja podataka. Prvo, narav dječjeg rada čini ga slabo vidljivim, te su podaci o njemu teško dostupni. Procjenjuje se da je većina ukupnog zaposlenja djece smještena u neformalni sektor, ponajviše u poljoprivredi.

Neformalni sektor službeno je definiran kao sačinjen od neinkorporiranih, malih ili neregistriranih poduzeća i zaposlenika tih poduzeća. Poduzeće je neinkorporirano ako ne pruža potpuni pregled poslovne evidencije koja bi omogućila financijsko odvajanje poduzeća i njegovih vlasnika, a ujedno proizvodi usluge ili ekonomska dobra⁶³. Kriteriji veličine (na primjer, broj zaposlenika ili ukupni promet u nekom razdoblju) i registracije određeni su na nacionalnoj razini, što dodatno komplicira identifikaciju neformalnog sektora.

Međutim, osnovno shvaćanje neformalnog sektora podrazumijeva poduzeća čije ekonomske aktivnosti nisu u potpunosti ili u značajnoj mjeri zakonski dostupne. Za takva poduzeća, relevantni zakoni u praksi najčešće se ne provode, a njihovi zaposlenici zato nemaju povlastice stabilnog, redovitog i zaštićenog zaposlenja; u praksi se ne moraju pridržavati zakona o radu i naputaka o zaštiti na radu, zbog čega su zaposlenici podložni većim rizicima. Budući da ih je teško nadgledati, takva poduzeća često nisu uključena u službene statističke podatke o radu na nacionalnoj razini.

Jednostavnije, zaposlenje u neformalnom sektoru u okvirima ovog diplomskog rada označava zaposlenje koje je slabo regulirano, ne zahtijeva formalno (osnovnoškolsko/srednjoškolsko) obrazovanje, nema značajne barijere za ulazak (u vidu prethodnog iskustva, znanja i vještina), te ga karakteriziraju nestabilni odnosi poslodavca i zaposlenika i mali razmjeri poslovne aktivnosti⁶⁴.

⁶¹ International Labour Office (2017) *Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf [22. kolovoza 2020], str. 11.

⁶² International Labour Organization. (2018), op. cit., str. 4.

⁶³ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 82.

⁶⁴ Flodman Becker, K. (2004) *The Informal Economy* [Online]. Stockholm: SIDA. Dostupno na: <http://www.rrojasdatabank.info/sida.pdf> [22. kolovoza 2020], str. 11.

Još jedno ograničenje je nepreciznost izvora podataka. Većina izvješća o aktualnom stanju dječjeg zaposlenja koristi ankete SIMPOC-a i UNICEF-ove MICS ankete (eng. *Multiple Indicator Cluster Surveys*), uz ankete provedene u svrhu ispitivanja tržišta i demografije na nacionalnoj razini. Konkretno, problemi nastaju pri različitoj kategorizaciji dječjeg rada – MICS u svoju definiciju uključuje kućanske poslove, dok SIMPOC ankete ne. Na nacionalnoj razini također postoje razlike s obzirom na ekonomske i zakonodavne okolnosti⁶⁵.

Prema samim istraživačima Međunarodne organizacije rada, tipične ankete o dječjem radu ne prikupljaju dovoljno detaljne informacije na temelju kojih se može precizno mjeriti ekonomska aktivnost⁶⁶. Mnoga djeca ne pohađaju nastavu, ali istovremeno nisu zaposlena u ekonomskim aktivnostima. Ta, takozvana djeca u mirovanju (eng. *idle children*), mogu biti uključena u ne-ekonomski oblik proizvodnje (poglavito kućanski poslovi i rad u domaćinstvu), ali nisu obuhvaćena SIMPOC anketama. Općenitije, trenutno dostupni izvori podataka pri prikupljanju žrtvuju detaljniji prikaz okolnosti (vrlo oskudno ispituju kako, u kojim aktivnostima i koliko dugo djeca provode vrijeme) u korist zahvaćanja velikog uzorka⁶⁷.

Prisutan je velik broj razlika u prosječnoj dobi ispitane djece, formulaciji i primjeni upitnika, svrsi ispitivanja, načinu prikupljanja ispitanika, vremenskom razdoblju prikupljanja i drugim metodološkim postupcima, što sve treba uzeti prilikom izvještavanja o stanju djece na tržištu rada⁶⁸.

S tim na umu, prema posljednjim procjenama Međunarodne organizacije rada⁶⁹, u svijetu je 2016. godine radilo 218 milijuna djece. Od toga, 152 milijun može se klasificirati kao izrabljivan – 64 milijuna djevojčica i 88 milijuna dječaka, između 5 i 14 godina starosti. Ta brojka obuhvaća i 37 milijuna djece – od čega 23,5 milijuna dječaka i 13,6 milijuna djevojčica – od 15 do 17 godina starosti, koji su uključeni u opasne oblike rada. Ukupno, smatra se da oko 73 milijuna djece radi opasne poslove, koji se obavljaju u neposredno ugrožavajućim okolnostima.

⁶⁵ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 77.

⁶⁶ Ibid.

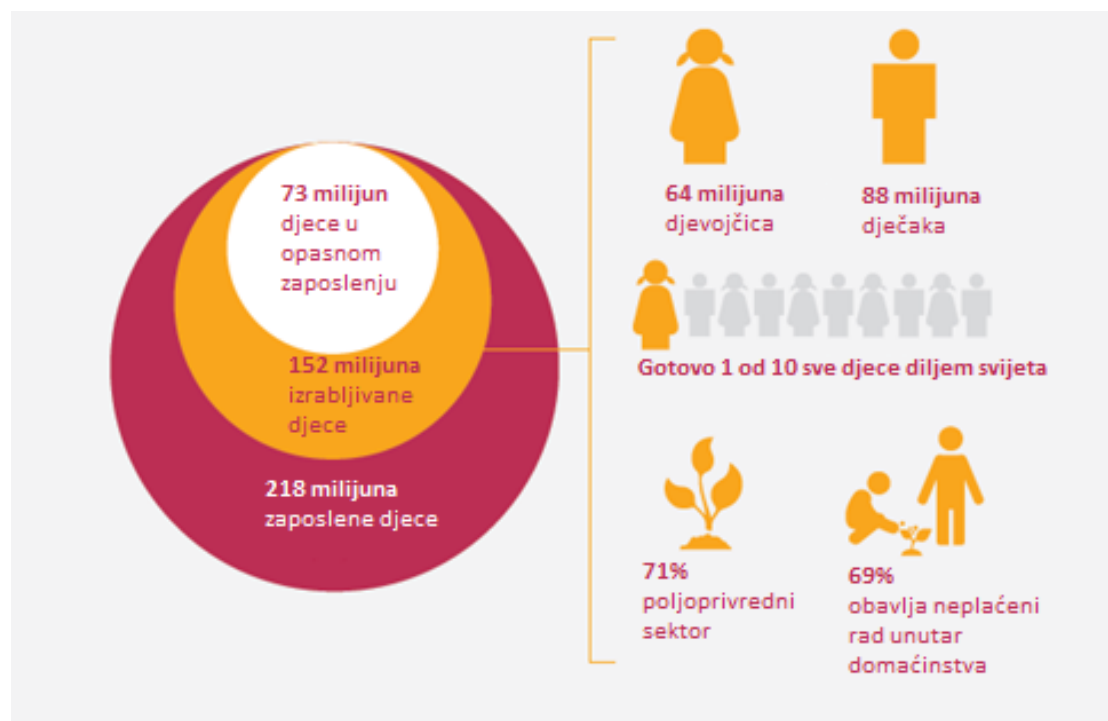
⁶⁷ Edmonds, E. V. i Pavcnik, N. (2005) Child Labor in the Global Economy, *Journal of Economic Perspectives*, 19 (1), str. 201-202.

⁶⁸ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 77.

⁶⁹ International Labour Organization. (2018), op. cit., str. 3.

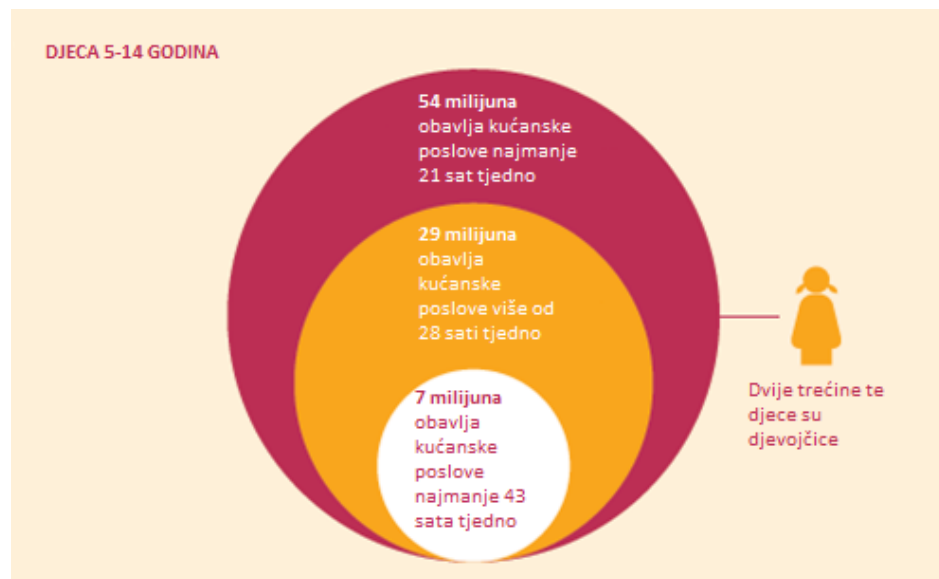
Većina izrabljivane djece radi u poljoprivrednom sektoru, čak 71%, a 69% obavlja neplaćeni rad unutar obiteljskog kućanstva; u apsolutnim brojkama, čak 29 milijuna djece obavlja kućanske poslove više od 28 sati tjedno, što se također kategorizira kao izrabljivanje. Navedeni podaci su sažeto prikazani na Slikama 2 i 3.

Slika 2. Apsolutni broj djece koja radi, izrabljivane djece i djece u opasnim poslovima

Izvor: International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes*, str. 18.

Slika 3. Apsolutni broj djece (5-14 godina) koja obavljaju kućanske poslove barem 21 sat tjedno

Izvor: International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes*, str. 21.

U odnosu na procjene iz 2012. godine, u svijetu je 2016. izrabljivano 16 milijuna djece manje, što nastavlja trend vidljiv od početka sustavnog istraživanja dječjeg rada u svijetu. Međutim, pažljivija analiza podataka nalaže da je trend smanjenja broja izrabljivane djece značajno usporen. Naime, Međunarodna organizacija rada rezultate istraživanja objavljuje za razdoblja od četiri godine, počevši 2000. godine.

U razdoblju prije posljednjeg, onom između 2008. i 2012. godine, zabilježeno je smanjenje od 47 milijuna izrabljivane djece. Više od toga, ako se promotri udio djece koja je izrabljivana u odnosu na ukupan broj djece u svijetu, između 2012. i 2016. godine zabilježen je pad od 1%, dok se udio izrabljivane djece u prethodnom razdoblju smanjio za 3%. Navedeno je prikazano na Slici 4. Bitno je napomenuti kako je napredak posebno ograničen u skupini djece mlađe od 12 godina, u kojoj je 2016. izrabljivano tek 500-tinjak tisuća djece u odnosu na 2012. godinu⁷⁰.

⁷⁰ Ibid., str. 20.

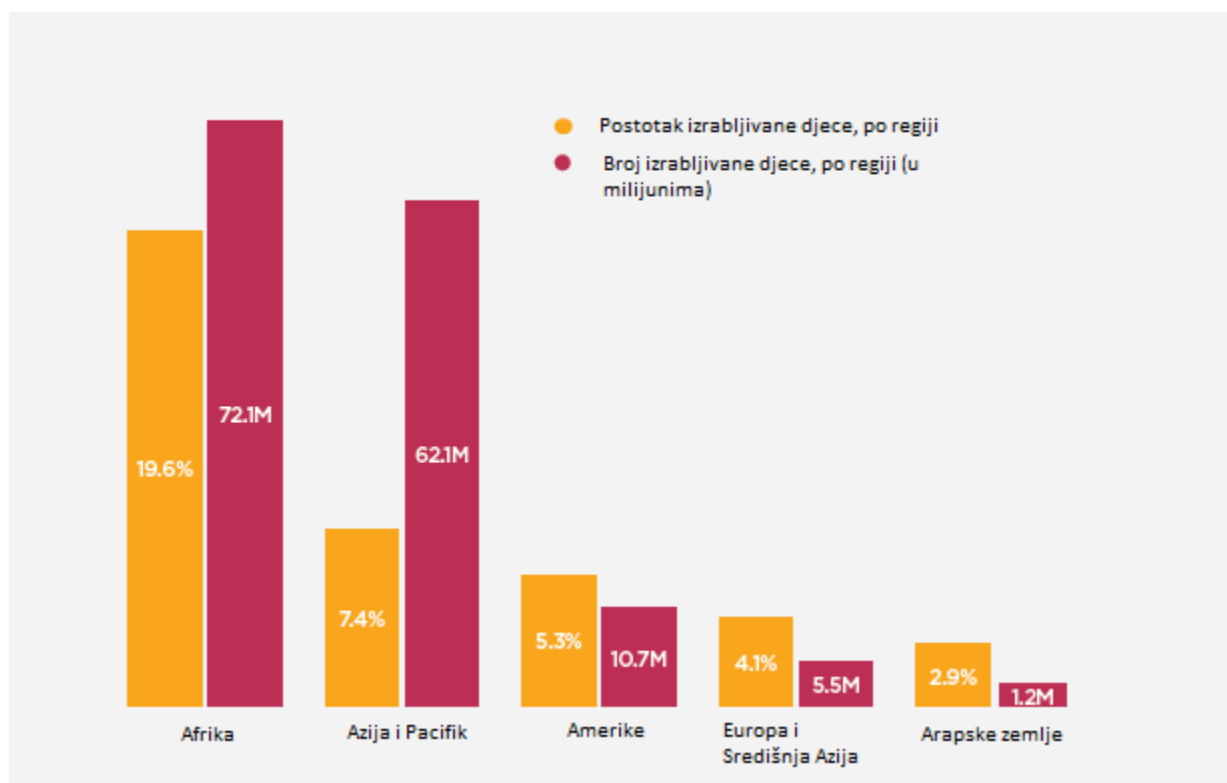
Slika 4. Postotak i apsolutni broj (u milijunima) izrabljivane djece u svijetu tijekom godina

Izvor: International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes*, str. 20.

Ako se promotre procjene po regijama, vidljivo je da je najveći broj djece izrabljivan u Africi (72 milijuna) i Aziji (62,1 milijuna), dok je ostatak raspoređen unutar Amerika, Europe, Središnje Azije i Arapskih zemalja. Isto je detaljnije prikazano na Slici 5.

Slika 5. Raspodjela izrabljivane djece po regijama, izražena u postotku i u apsolutnom broju (u milijunima)

Izvor: International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes*, str. 23.

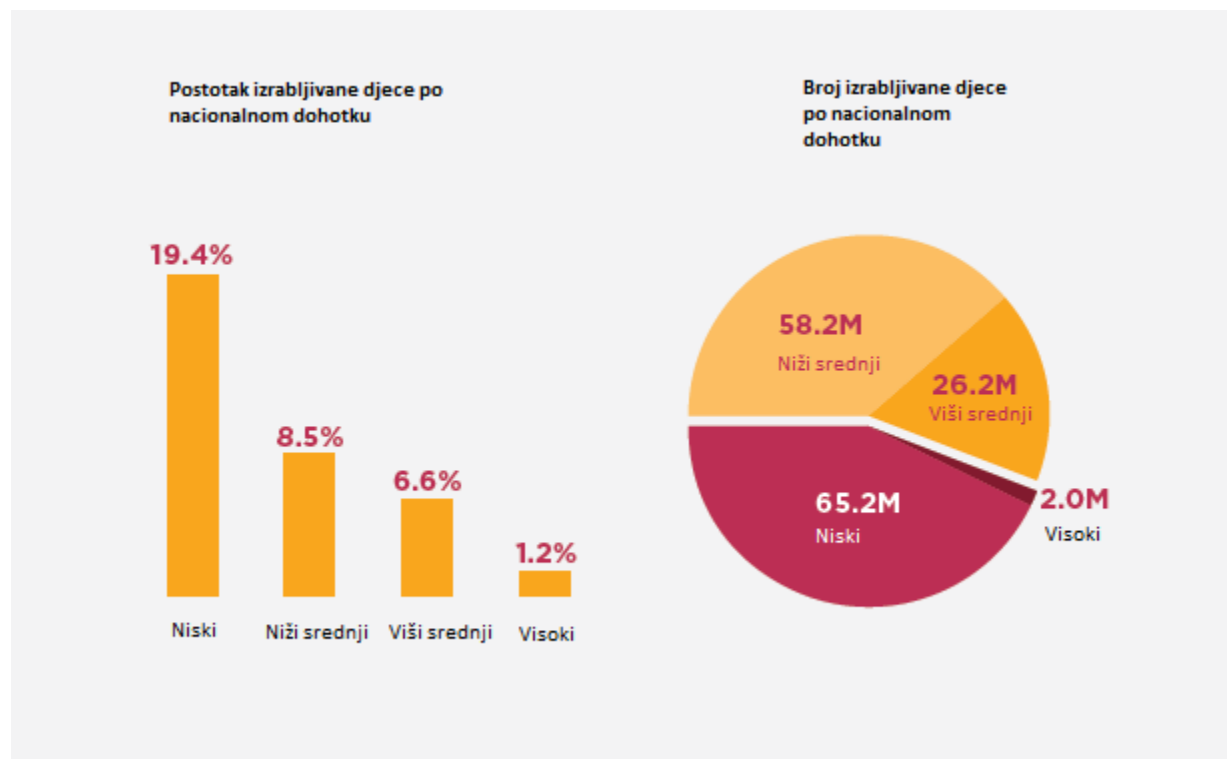
Konačno, potrebno je prikazati raspodjelu prema dohotku. Za formiranje kategorija korišten je bruto nacionalni dohodak (BND) po glavi stanovnika (eng. *Gross National Income (GNI) per capita*) izražen u dolarima. Prema podacima Svjetske banke⁷¹, u 2016. godini, zemlje su se klasificirale kao:

- niskog dohotka – BND po glavi stanovnika manji od \$1,026
- nižeg srednjeg dohotka – BND po glavi stanovnika između \$1,026 i \$4,035
- višeg srednjeg dohotka – BND po glavi stanovnika između \$4,036 i \$12,475
- visokog dohotka – BND po glavi stanovnika viši od \$12,476

⁷¹ The World Bank. (2016) *World Bank list of low income countries (December 2016)* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: https://www.cipp-meeting.org/upload/Worl_Bank__overview_low_income_countries.pdf [27. kolovoza 2020.]

Očekivano, najveći broj djece izrabljivan je u zemljama koje se klasificiraju kao zemlje niskog dohotka, njih 65,2 milijuna. Detaljniji prikaz nalazi se na Slici 6.

Slika 6. Raspodjela izrabljivane djece po nacionalnom dohotku, izražena u postotku i apsolutnom broju (u milijunima)

Izvor: International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes*, str. 24.

Iz svih navedenih podataka, vidljivo je kako se nastavlja trend smanjenja broja izrabljivane djece diljem svijeta, no ujedno da je to smanjenje usporeno u odnosu na ranija razdoblja. Također, iz regionalnih i ekonomskih raspodjela može se zaključiti da je u suzbijanju izrabljivanja djece potrebno usmjeriti posebnu pažnju na afričke i azijske zemlje, te siromašne zemlje. Međutim, isto tako jasno je da se borba protiv izrabljivanja djece neće dobiti fokusiranjem isključivo na navedene zemlje, budući da i unutar drugih zemalja postoji izrabljivanje djece, kao i siromašne zajednice i obitelji⁷².

⁷² International Labour Organization. (2018), op. cit., str. 24.

Jasno je kako će problem biti najrasprostranjeniji u područjima gdje je siromaštvo uobičajeno, a školstvo nerazvijeno, no bitno je ne zaboraviti da potencijal za rad i izrabljivanje djece postoji u svim zemljama svijeta. Gotovo svaka zemlja ima dijelove koji su u odnosu na stanje na nacionalnoj razini siromašni, bilo regije, gradove, dijelove grada ili susjedstva, te je u borbi protiv izrabljivanja djece nužno usmjeriti pozornost i na tu razinu unutar pojedinih država.

2.4. Dionici u izrabljivanju djece

Nakon analize raspodjele, valja se dotaknuti i dionika u izrabljivanju djece. Prethodno spomenuti model kućanstva koji je korišten u ovom diplomskom radu, dionike izrabljivanja djece dijeli na dvije strane: ponude (eng. *supply side*) i potražnje (eng. *demand side*)⁷³. Njihova analiza ujedno se dotiče glavnih odrednica izrabljivanja djece.

2.4.1. Strana ponude

Zanimljivost modela kućanstva jest ta da ne promatra samo dijete kao dionika, već cijelo kućanstvo (unutar kojeg odluke najčešće donosi roditelj). Prema tome, sa strane ponude na kućanstvo djeluju prvenstveno općenito siromaštvo, niski obiteljski prihodi te manjak prilika za rad⁷⁴. U takvom kućanstvu, roditelji će vršiti pritisak ili direktno prisiliti dijete da radi, s obzirom na to da dječji rad doprinosi neposrednu, financijsku korist. Dodatna pretpostavka koju na temelju toga postavljaju Basu i Van⁷⁵ jest aksiom luksuza, koji kaže da će obitelj (kao osnovni dionik dječjeg rada i izrabljivanja) svoje dijete uključiti u zaposlenje samo ako obiteljski prihodi iz drugih izvora postanu premali⁷⁶.

Ako se na taj način promatra problematika dječjeg izrabljivanja, moguće je (barem djelomično) objasniti i njezinu općenitu distribuciju (mahom u slabo razvijenim, siromašnih zemljama), ali i distribuciju po djelatnostima, koliko je poznata. Ruralna poljoprivredna djelatnost, kad ju obavljaju pojedinačna kućanstva, snažno je povezana sa siromaštvom – rad u poljoprivredi je intenzivan, ne zahtijeva mnogo predznanja ili obrazovanja, dugoročno rizičan za fizičko zdravlje i, ako ga obavljaju djeca, izrazito ograničavajuć za obrazovanje⁷⁷.

⁷³ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 18.

⁷⁴ Ibid., str. 18-21.

⁷⁵ Basu, K. i Van, P. H., op. cit., str. 416.

⁷⁶ Das, S., op. cit., str. 2.

⁷⁷ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 18-19.

S druge strane, ujedno je jasno kako ruralne sredine nisu jedine u kojima postoji izražena potreba za dječjim radom. Gotovo svako siromašno kućanstvo imat će potrebu za dodatnim izvorom prihoda, bez obzira na to je li ruralno ili urbano; u ruralnom okruženju siromaštvo je tek učestalije. Vezano za to jest manjak ili potpuno odsustvo prilika za ekonomske aktivnosti, zbog čega siromašna kućanstva niti nemaju izbora u tome što će članovi kućanstva raditi, te su primorani baviti se agrikulturom ili poslovima u kućanstvu⁷⁸.

Odmah nakon siromaštva, na kućanstvo djeluje manjak obrazovanja. Za mnoge čija djeca rade, trošak koji bi njihovo obrazovanje zahtijevao je jednostavno previsok, čak i kad je osnovno- i srednjoškolsko obrazovanje besplatno. To je zato što potreba za pohađanjem nastave djetetu direktno oduzima produktivno vrijeme koje radom generira doprinose za kućanstvo. Zato je česta petlja povratne veze, prethodno ilustrirana na Slici 1. Potreba za preživljavanjem nadjačava dugoročne dobrobiti obrazovanja. Osim toga, razlika u prihodima između osoba sa završenim primarnim i sekundarnim obrazovanjem jest u nekim ruralnim sredinama marginalna⁷⁹. Tome valja dodati i sustave vjerovanja unutar kućanstva. Manjak informiranosti uslijed nemogućnosti obrazovanja može dovesti do formiranja stavova pojedinih članova kućanstva koji ne pogoduju njihovoj dobrobiti. Primjerice, ako roditelji na dječji rad gledaju pozitivno, nisu svjesni njegovog velikog negativnog potencijala, ili dostupan oblik (najčešće kućanske poslove) smatraju lakšim i lagodnijim u odnosu na alternativne opcije zaposlenja, bit će skloniji dijete uključiti u rad, ali i tolerirati izrabljivanje⁸⁰.

Vezano za stavove i sustave vrijednosti roditelja, oni na rad svoje djece mogu gledati kako na oblik socijalnog osiguranja, smatrati ga zaštitom od rizika i nestabilnosti te nepredviđenih gubitaka obiteljskih prihoda⁸¹. Čini se kako su dječji rad i izrabljivanje izrazito osjetljivi na nepredviđene promjene u obiteljskom ekonomskom okruženju. Teškoće u transferu prihoda kroz vrijeme (putem posuđivanja ili štednje) česte su u siromašnim kućanstvima; istraživanja nagoviještaju da su kreditna ograničenja povezana s većim brojem zaposlene djece u kućanstvu⁸².

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid., str. 19-20.

⁸⁰ Ibid., str. 20.

⁸¹ Ibid., str. 20-21.

⁸² Edmonds, E. V. i Pavcnik, N., op. cit., str. 217-218.

Ako se dječji rad promatra kao roditeljska strategija smanjenja rizika, tada je razborito imati što više djece, koje roditelji mogu uključivati u neki oblik zaposlenja. Ipak, ako je kućanstvo veće, ujedno će imati i veće osnovne potrebe za preživljavanjem, te će uslijed toga dodatno povećati kratkoročnu vrijednost dječjeg rada na štetu obrazovanja. Zato veličina obitelji u prosjeku također doprinosi češćem izrabljivanju djece^{83 84}.

2.4.2. Strana potražnje

Za razliku od toga kako se sa strane ponude djeteta promatra kao dionik vlastitog rada tek u kontekstu kućanstva, sa strane potražnje je samo djeteta primarni dionik izrabljivanja, uz poslodavca. Tako, poslodavac pri zapošljavanju može djetetu davati prednost zbog njegovih fizičkih karakteristika. Djeca se smatraju spretnijima i bržima u odnosu na odrasle; njihova manja tjelesna veličina pogodna je u nekim oblicima rada (na primjer, u ribarskim ekspedicijama povoljno je biti manje veličine jer tada na brodu ima više mjesta za ulov)⁸⁵.

Također, u odnosu na odrasle radnike, djeca su poslušnija, popustljivija i željna raditi za manje nadnice. Lakše ih je rukovoditi, kontrolirati i disciplinirati, manje su informirani o svojim pravima i manje je vjerojatno da će se nekome obratiti za pomoć ili uputiti žalbe⁸⁶.

Ovisno o makroekonomskoj situaciji u kojoj se poslodavac nalazi, mogu preuzeti kratkoročne strategije, koje im potom otežavaju ulaganje u ljudski kapital ili opremu, što pogoduje zapošljavanju djece. Nestabilna makroekonomija, niski profiti i slab potencijal za rast i razvoj, mogu posebno mala poduzeća navoditi na korištenje dječjeg rada i posljedično izrabljivanje djece⁸⁷.

Udio neformalnog sektora u ukupnom tržištu rada neke države također je faktor koji valja razmotriti u analizi dionika dječjeg izrabljivanja. Ako je on velik, što je čest slučaj u slabo

⁸³ Aqil, Z., op. cit., str. 15.

⁸⁴ Osment, L. (2014). *Child labour; the effect on child, causes and remedies to the revolving menace* [Online]. Bachelor Thesis. Lund: Lunds Universitet. Dostupno na: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4275652&fileId=4275654> [22. kolovoza 2020.], str. 20.

⁸⁵ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 21-22.

⁸⁶ Hagedoorn, E., op. cit., str. 11.

⁸⁷ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 21-25.

razvijenim zemljama, povećava se vjerojatnost da će se djeca siromašnih kućanstava u njega uključiti⁸⁸.

Blisko tome, ako tržište rada neke države dopušta potpuno fleksibilne nadnice (drugim riječima, nadnice nemaju zakonski određen minimalni iznos) zapošljavanje djece bit će ekonomski poticano, budući da poslodavac može odraslog radnika lako zamijeniti dječjim, čak ga i plaćati manje⁸⁹. Upravo to saznanje Basu i Van⁹⁰ formuliraju u aksiom zamjene, koji tvrdi da su, iz perspektive gledišta poslodavca kao dionika, rad odraslih i rad djece međusobno zamjenjivi.

Sve u svemu, model kućanstva pretpostavlja da postoji strana ponude i strana potražnje pri analizi dionika izrabljivanja djece, te da se ista odvija na nekoliko razina. Razmatraju se obilježja poput nekoliko puta spomenutog siromaštva i nemogućnosti školovanja, niskih obiteljskih prihoda i općenitog socioekonomskog statusa, ograničenih prilika za zaposlenje odraslih, obiteljskog sustava vrijednosti i karakteristika djeteta – što sve spada u neposredno okruženje samog djeteta. Nadređena razina uključuje ekonomsku i socijalnu situaciju na razini zajednice ili regije unutar države, a razina iznad toga obuhvaća nacionalnu i međunarodnu ekonomsku i zakonodavnu situaciju unutar koje se pojedino kućanstvo nalazi. Vidljivo je da je riječ o kompleksnom problemu čije rješavanje treba uzeti u obzir mnogo međuovisnih faktora.

2.6. Karakteristike izrabljivanja djece u turizmu

Sva do sad navedena saznanja mogu se, i na neki način moraju, primijeniti na specifično područje turizma⁹¹. Naime, istraživanja koja se bave radom i izrabljivanjem djece u području turizma nema mnogo, oslanjaju na nekoliko temeljnih radova a procjene rasprostranjenosti dječjeg izrabljivanja unutar turizma još su nepreciznije nego one općenite i prezentirane u kontekstu specifičnih država^{92 93 94 95}.

⁸⁸ Hagedoorn, E., op. cit., str. 11.

⁸⁹ Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R., op. cit., str. 22.

⁹⁰ Basu, K. i Van, P. H., op. cit., str. 416.

⁹¹ Hagedoorn, E., op. cit., str. 13.

⁹² Alonzo, R. P. i Edillon, R. G., op. cit.

⁹³ Koščak, M. et. al., op. cit., str. 396-410.

⁹⁴ Magablih, K. i Naamneh, M. (2010) Child Labor in the Tourism Industry in Jordan, *Tourism Analysis*, 15 (1), str. 89-97.

⁹⁵ Sharma, A., Kukreja, S. i Sharma, A. (2012) Child labour – An Ugly Face of Travel and Hospitality Industry, *Journal of Business and Management*, 4 (1), str. 8-17.

Raspodjela dječjeg rada prema industriji na globalnoj razini nije bila prezentirana ni u jednoj jedinici literature korištenoj u izradi ovog diplomskog rada, što tvrde i Edmonds i Pavcnik⁹⁶. Naime, izvješća u kojima je detaljno navedena distribucija dječjeg rada i izrabljivanja u svijetu bez iznimke tek većinu rada i izrabljivanja smještaju u poljoprivredni sektor, te nešto manji omjer u obavljanje poslova u domaćinstvu. Alternativno, dječje izrabljivanje dijele na ruralno i urbano.

Samo je izvješće Međunarodne organizacije rada⁹⁷ prezentiralo grubu podjelu prema vrsti aktivnosti, ponovno navodeći kako je većina zaposlena u poljoprivredi, te za ostale vrste (ribarstvo, šumarstvo, tvornički rad i turizam, među ostalima) naveli okvirne vrijednosti bazirane na podacima iz pojedinih država.

Stoga, malo toga se konkretno zna o radu i izrabljivanju djece u turizmu, što mnogi istraživači nazivaju nevidljivim radom; najčešće se o njemu govori kao vrlo raširenom problemu, čija se rasprostranjenost vrlo vjerojatno drastično podcjenjuje⁹⁸. Brojke koje se može susresti kreću se između 13 i 19 milijuna zaposlenika u hotelskoj, ugostiteljskoj i hotelijerskoj industriji mlađih od 18 godina^{99 100}. Odmah je bitno istaknuti da je ta brojka gotovo sigurno mnogo veća, jer kao što je formulirana u navedenim procjenama, odnosi se na djecu mlađu od 18 godina koja rade u turizmu i turizmu bliskim industrijama, što se nikako ne može automatski kategorizirati kao izrabljivanje.

Zato će rasprava o karakteristikama izrabljivanja djece u turizmu u ovom radu polaziti od poznatih saznanja iz područja istraživanja dječjeg izrabljivanja općenito, ali će se kretati prema onima koje se mogu smatrati specifičnima za turizam.

2.6.1. Potisni i privlačni faktori

Karakteristike turističke aktivnosti pogoduju izrabljivanju djece. Prema Magablih i Naamneh¹⁰¹, u najmanje razvijenim zemljama u svijetu, turizam je zaslužan za čak 70% izvoza usluga.

⁹⁶ Edmonds, E. V. i Pavcnik, N., op. cit., str. 6.

⁹⁷ International Labour Office, (2002) *A Future Without Child Labour* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_publ_9221124169_en.pdf [25. kolovoza 2020.], str. 22-37.

⁹⁸ Plüss, C., op. cit., str. 6.

⁹⁹ Black, M. (1995) *In the Twilight Zone: Child Workers in the Hotel, Tourism and Catering Industry*. Geneva: ILO, str. 27.

¹⁰⁰ Baum, T. (2012) *Migrant Workers in the International Hotel Industry*. Geneva: ILO.

¹⁰¹ Magablih, K. i Naamneh, M., op. cit., str. 90.

Međunarodna organizacija rada¹⁰² dodatno precizira, navodeći da je turizam rangiran prvi ili drugi po prihodima od izvoza u 20 od 48 najmanje razvijenih zemalja, a stabilan rast pokazuje u rangiranju barem još 10 takvih zemalja.

Prema tome, turizam je postao jedan od glavnih pokretača socioekonomskog razvoja mnogih zemalja, posebice onih najslabije razvijenih. Nadalje, bitan je i za zemlje koje gospodarski najviše ovise o turizmu, posebno male otočne zemlje, te mu se u njima može pripisati 30 do 90% bruto nacionalnog prihoda te 50-90% izvoza. Ujedno u takvim zemljama u turizmu može biti zaposleno čak 20-50% populacije¹⁰³. Prema tome, opravdano je pretpostaviti da se među zaposlenicima nalazi i veliki udio djece, posebno zato što je riječ o mahom vrlo slabo razvijenim, siromašnim zemljama, ili zemljama sa značajnim neformalnim sektorima.

Hagedoorn¹⁰⁴ temeljem radova Plüss¹⁰⁵ i Black¹⁰⁶ svrstava odrednice dječjeg izrabljivanja u dvije kategorije: potisnih i privlačnih faktora. Među potisne stavlja sljedeće:

- siromaštvo
- migracija
- trgovanje ljudima i kriminalno iskorištavanje
- iskorištavanje ili obiteljska neprilika i/ili obiteljski slom
- tradicionalni kulturalni običaji
- želja za potrošačkim dobrima
- manjak zakonodavstva koje zaštićuje djecu i neučinkovita provedba zakona
- manjak škola, obrazovanja i obuke
- manjak doličnog posla za odrasle
- manjak socijalne zaštite

¹⁰² International Labour Office (2013). *Toolkit on poverty reduction through tourism* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/instructionalmaterial/wcms_162289.pdf [25. kolovoza 2020.], str. 6.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Hagedoorn, E., op. cit., str. 11.

¹⁰⁵ Plüss, C., op. cit.

¹⁰⁶ Black, M., op. cit.

Vidljivo je kako je velika većina faktora već spomenuta u kontekstu odrednica općenitog izrabljivanja djece. Ističu se siromaštvo i manjak škola, prilika za obrazovanje, obuku i doličan rad, dok se ostatak dotiče situacije u kućanstvu ili u državi (bilo u zakonodavnoj ili ekonomskoj nestabilnosti). Zajedničko im je to što djecu tjeraju u rad bez obzira na njihove želje i potrebe – svi označavaju nepovoljne uvjete u kojima kućanstva odlučuju da im je potreban prihod djeteta¹⁰⁷.

S druge strane, ono što je karakteristično za istraživanja rada i izrabljivanja djece u turizmu jest postojanje privlačnih faktora. Black¹⁰⁸ te Magablih i Naamneh¹⁰⁹ navode sljedeće:

- brza i laka zarada
- doticaj sa strancima
- oponašanje stranih kultura
- širok raspon prilika za zaposlenje za mlade ljude bez obrazovanja i vještina
- okruženje bez roditeljskog nadzora

Privlačni faktori, za razliku od potisnih, vabe ih u zaposlenje u turističkoj aktivnosti, za koje se imaju priliku samostalno odlučiti. To ne znači da njihov rad u konačnici neće rezultirati izrabljivanjem, već da ovi faktori proizlaze iz same turističke aktivnosti umjesto iz okolnosti u kojima se djeca i njihovi roditelji nalaze.

2.6.2. Pozicija djece u formalnom i neformalnom sektoru

Tržište rada u turizmu većinom čine poslovi u malim, često obiteljskim poduzećima, pa tako većina radne snage zaposlene u turizmu radi upravo u malim do srednje velikim poduzećima; procjene udjela takvog zaposlenja penju se do 80%¹¹⁰. Velik broj tih poslova nalazi se u neformalnom sektoru, a uvjeti rada procjenjuju se uglavnom lošima. Radno vrijeme je dugačko, zaposlenje je nesigurno i sezonskog karaktera, ne pruža mnogo mogućnosti za dodatnu obuku, nadnice su niske, sindikalizacija radnika je značajno otežana, provedba zakona o radu je nedosljedna a zakoni se često krše¹¹¹.

¹⁰⁷ Ibid., str. 30-31.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Magablih, K. i Naamneh, M., op. cit., str. 92.

¹¹⁰ Hagedoorn, E., op. cit., str. 12.

¹¹¹ International Labour Office. (2013), op. cit., str. 8.

Procjenjuje se da je samo 10 do 15% djece u turizmu zaposleno u formalnom sektoru, na radnim mjestima poput sobara i služavka, perača suđa, poslužitelja na plaži, nosača palica, dok je ostatak zaposlen u neformalnom. Spominju se zaposlenja poput uličnih prodavača, izrade i prodaje suvenira, pružanje usluga ili potrebnih informacija turistima¹¹². Posebno mjesto među tim zaposlenjima ima pružanje seksualnih usluga, osnovna značajka dječjeg seks turizma, kojem je posvećeno nadolazeće potpoglavlje.

Međutim, čini se kako je tanka granica između formalnog i neformalnog zaposlenja djece u pogledu vrsta posla koji obavljaju (s izuzećem seksualnih usluga). Važniji od toga su uvjeti u kojima se posao obavlja. Primjerice, ako je dijete zaposleno kao sobar u hotelu koji pripada lancu hotela, tada se može opravdano reći da pripada formalnom sektoru. S druge strane, ako je zaposleno kao sobar, ali u obiteljskom apartmanu koji djeluje neprijavljeno, obavlja isti posao, ali u neformalnom sektoru.

Također, u kontekstu izrabljivanja bitno je jedino je li rad koji djeca obavljaju za njih deprivirajući i na neki način štetan, te nezakonit prema kriterijima najniže dobi. Opet, dijete može biti zaposleno kao sobar u obiteljskom apartmanu, dakle u neformalnom sektoru, ali biti starije od najniže dopuštene dobi u datoj državi i raditi laki posao mali broj sati tjedno. Dijete zaposleno na istom mjestu u lancu hotela može zadovoljavati kriterije izrabljivanja bez obzira spada li u formalni sektor ili ne. Ipak, s obzirom na prethodno navedene značajke neformalnog zaposlenja, opravdano je pretpostaviti da je po naravi mnogo pogodnije za izrabljivanje djece od formalnog.

2.6.3. Prikaz odabranih posljedica izrabljivanja djece u turizmu

Mnoga radna mjesta u turizmu na kojima se nalaze djeca, bilo u formalnom ili neformalnom sektoru, uključuju izloženost opasnim i štetnim utjecajima, koji imaju štetne posljedice na fizičko, psihološko, moralno zdravlje i razvoj te obrazovanje. Istaknute među njima su prikazane u Tablici 1.

¹¹² International Labour Office. (2002), op. cit., str. 28-29.

Tablica 1. Istaknute negativne posljedice izrabljivanja djece u turizmu

Fizičke	Psihološke	Moralne	Obrazovne
<ul style="list-style-type: none"> • umor i iscrpljenost zbog velikog broja radnih sati • tjelesne ozljede • HIV-AIDS i ostale spolno prenosive bolesti • oštećen rast 	<ul style="list-style-type: none"> • sniženo samopouzdanje • društvena marginalizacija • stigmatizacija • usamljenost • deprivacija od sigurnog djetinjstva • izloženost stresu • manjak prilika za razvoj kognitivnih vještina 	<ul style="list-style-type: none"> • izloženost opojnim sredstvima i nasilju • preuranjena i neprimjerena izloženost ponašanjima odraslih • suviše neovisnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • gubitak prilika za školovanje • gubitak prilika za obuku

Izvori: Hagedoorn, E. (2013) Child Labour and Tourism: How travel companies can reduce child labour in tourism destinations, str. 12.; Magablih, K. i Naamneh, M. (2010) Child Labor in the Tourism Industry in Jordan, str. 90-92.

U literaturi se mjestimično spominju i pozitivne posljedice, pa tako Black¹¹³ navodi kako zaposlenje može nadopuniti školovanje, ako je edukacijskog karaktera, pod nadzorom odrasle osobe i u sigurnim uvjetima. Međutim, iz definicije izrabljivanja slijedi da ono ne može imati pozitivne posljedice za dijete; o pozitivnim posljedicama može biti govora jedino u kontekstu dječjeg rada.

2.6.4. Žarišta izrabljivanja djece u turizmu

Zaključno, ovdje su prezentirana saznanja o dječjem izrabljivanju specifično za područje turizma. Jasno je kako se radi o praktički jednakom fenomenu onom općenitog izrabljivanja djece, koji ima svoje specifičnosti prvenstveno u distribuciji zaposlenja i geografskoj rasprostranjenosti. Tim više, vrlo je teško s preciznošću govoriti o žarištima dječjeg izrabljivanja u turizmu s obzirom na to da se o distribuciji vrlo malo zna. Iznimka tome zasigurno je Indija, koja se smatra državom s najviše zaposlene djece u svijetu, pa samim time i djece zaposlene i u turizmu – službene nacionalne procjene broj zaposlenih smještaju oko brojke od 13 milijuna djece, no neslužbene se kreću čak

¹¹³ Black, M., op. cit., str. 39.

od 60 do 100 milijuna¹¹⁴. Tu je moguće svrstati i Nigeriju, u kojoj je prema procjenama zaposleno između 12 i 15 milijuna djece. Nešto šire, najproblematičnije turističke destinacije po pitanju izrabljivanja djece mogu se smjestiti u Južnu Afriku i Sjeveroistočnu Aziju¹¹⁵.

Karakteristike samog zaposlenja djece u turizmu nedovoljno su različite od zaposlenja u drugim industrijama da bi od njih značajno odskakalo i na taj način istraživačima omogućilo precizno praćenje izrabljivanja djece u aktivnosti turizma. Vrlo važna iznimka navedenom jest dječji seks turizam.

2.7. Dječji seks turizam

Definiran kao turizam organiziran s primarnom svrhom omogućavanja komercijalnog seksualnog odnosa s djetetom¹¹⁶, dječji seks turizam bez sumnje spada u najgore, ali i najbolje istražene oblike povrede dječjih prava u turizmu. Dapače, Kaviani Johnson¹¹⁷ navodi kako je raskrižje između turizma i ljudskih prava općenito privuklo ograničenu količinu istraživačke pažnje, osim u slučaju radova na temu dječjeg seksualnog izrabljivanja i zlostavljanja. Putovanja organizirana unutar sektora turizma, ili izvan njega, ali koristeći njegove strukture i mreže, s osnovnom svrhom ostvarivanja komercijalnog seksualnog odnosa turista sa stanovnicima turističke destinacije mogu se pronaći već u 1960-ima u Aziji¹¹⁸.

Naime, iako ni jedna zemlja nije aktivno promovirala prostituciju u sklopu turističke promidžbe, stav mnogih podrazumijevao je prostituciju kao neizbježan i u velikoj mjeri „neproblematičan nusprodukt razvoja turizma“¹¹⁹. Potencijal za seksualno iskustvo još uvijek se često povezuje s turističkim putovanjima; seks se smatra dijelom turističkog iskustva, bilo s drugim turistima, lokalnim stanovnicima ili u sklopu komercijalnog sektora. Komercijalni seks, primjerice u obliku striptiz klubova ili prostitucije postalo je obilježje mnogih turističkih destinacija. Dapače, u nekim razvijenim zemljama poput Australije, Nizozemske i Sjedinjenih Američkih Država, 'crveni/seks sektori' pojedinih gradova poput Amsterdama i Las Vegasa su sami po sebi turističke atrakcije,

¹¹⁴ Sharma, A., Kukreja, S. i Sharma, A., op. cit., str. 8.

¹¹⁵ Ekpenyong, S. E. i Sibiri, A. E. (2011) Street Trading and Child Labour in Yenegoa, *Journal of Scientific Research in Education*, 4 (1), str. 36.

¹¹⁶ O'Connell Davidson, J. (2004) 'Child sex tourism': an anomalous form of movement?, *Journal of Contemporary European Studies*, 12 (1), str. 33.

¹¹⁷ Kaviani Johnson, A., op. cit., str. 584.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ O'Connell Davidson, J., op. cit., str. 34.

često promovirane pod okriljem 'noćnog života', pogotovo za mlade, muške turiste¹²⁰. Međutim, dječji seks turizam od navedenog se razlikuje po nekoliko glavnih karakteristika koje se analiziraju u nastavku.

2.7.1. Geografske karakteristike

Prije svega, dječji seks turizam je iznimka u odnosu na izrabljivanje djece u turizmu općenito, s obzirom na saznanja o geografskoj rasprostranjenosti i žarištima u kojima je taj problem posebno prisutan.

S obzirom na to da seksualno zlostavljanje djece nema nikakve elemente nejasnoće koji se mogu pronaći prilikom definicije izrabljivanja u drugim oblicima aktivnosti, međunarodna pažnja za problem dječjeg seks turizma dugoročno je ujedinjena i usmjerena. Gotovo univerzalno je jasno da je seksualna privlačnost prema djetetu oblik devijantnog ponašanja koje nailazi na osudu diljem svijeta i bez obzira na kulturalne norme. Zato je borba protiv dječjeg seks turizma bila iznimno učinkovita u prikupljanju podrške medija, javnosti, političara i predstavnika turističke aktivnosti¹²¹.

Ključna za tu borbu bila je ECPAT (eng. *End Child Prostitution in Asian Tourism*), nevladina organizacija koja je u 1990-im godinama pokrenula proces buđenja svijesti o organiziranom seks turizmu usmjerenom na djecu prisutnog u nekim azijskim zemljama već od 1970-ih. Među njima se konzistentno ističu Indonezija, Malezija, Filipini i Tajland kao ključne destinacije dječjeg seks turizma, koji se sakriva unutar šireg, tržišta seksa za odrasle^{122 123 124}.

Iako je razvidno da su navedene destinacije žarišta dječjeg seks turizma, ne znači da on nije prisutan i u ostatku svijeta. Može se opravdano reći da je dječji seks turizam najučestaliji u jugoistočnoj Aziji, ali unatoč tome što je (u odnosu na izrabljivanje u turizmu) mnogo jasnije kako je geografski raspodijeljen, i dalje je nemoguće odrediti razmjer problema zbog manjka podataka o žrtvama i počiniteljima. Radi se o teškom zločinu, te je sigurno da većina slučajeva seksualnog

¹²⁰ Ibid., str. 32.

¹²¹ Ibid., str. 33.

¹²² Ibid.

¹²³ Chemin, M. i Mbiekop, F. (2015) Addressing child sex tourism: The Indian case, *European Journal of Political Economy*, 38, str. 169.

¹²⁴ Goldstein, J. S. (2016) CSR Best Practice for Abolishing Child Labor in the Travel and Tourism Industry, *Denver Journal of International Law and Policy*, 44 (4), str. 493-498.

iskorištavanja djece u turizmu nikad nije prijavljena; također, lako je dječji seks turizam pomiješati s problemom trgovanja ljudima, što dodatno otežava prikupljanje podataka¹²⁵.

Osim toga, seks turizam zahtijeva i seks turiste, koji su neizostavni dio problema seksualnog izrabljivanja djece. Drugim riječima, budući da je seksualno izrabljivanje djece teški zločin u svim zemljama svijeta, turist koji aktivno traži seks s djecom u turističkoj destinaciji, ili u njemu sudjeluje bez prethodne izravne namjere, aktivan je sudionik u izrabljivanju djece i zločinu njihovog seksualnog iskorištavanja. Za njih se, prema tome, nikako ne može tvrditi da nisu svjesni izrabljivanja djece, što je sigurno točno za mnoge 'obične' turiste¹²⁶.

Iako velika većina 'seks turista' putuje unutar Azije (na primjer, iz Japana i Indije u zemlje žarišta, ili unutar samih žarišta), posebno su istaknuti oni iz razvijenih, zapadnih zemalja, koji znaju da je mnogo lakše i (za njih) sigurnije steći pristup seksualnom izrabljivanju djeteta u siromašnim, slabo razvijenim zemljama nego tamo od kud putuju. Zemlje koje se u tom kontekstu spominju u relevantnoj literaturi su SAD, Australija, Švedska i Njemačka.^{127 128 129}

Ipak, s obzirom na prethodno navedena saznanja, čini se opravdanim pretpostaviti da je u svakom okruženju pogodnom za izrabljivanje djece također vjerojatno da će dio djece biti uključen u pružanje seksualnih usluga odraslima kako bi generirali prihode za kućanstvo. Taj dio će vrlo vjerojatno biti razmjerno mali u odnosu na djecu koja su zaposlena i izrabljivana, no ujedno i ekstremno ugrožen, s obzirom na narav aktivnosti.

2.7.2. Demografske karakteristike

Ono što je poznato o dionicima dječjeg seks turizma nalaže da u tom području djevojčice više stradavaju nego dječaci. Ograničeni podaci koji su dostupni pokazuju da je u velikoj većini slučajeva turist koji je uključen u seksualno izrabljivanje djece muškarac, a žrtva u približno dvije trećine slučajeva ženskog spola¹³⁰.

¹²⁵ Kaviani Johnson, A., op. cit., str. 585.

¹²⁶ O'Connell Davidson, J. op. cit., str. 32-33.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Kaviani Johnson, A., op. cit, str. 589-591.

¹²⁹ Berkman, E. T. (1996) Responses to the International Child Sex Tourism Trade, *Boston College International & Comparative Law Review*, 19 (2), str. 409-417.

¹³⁰ ECPAT i INTERPOL. (2018) *Towards a Global Indicator on Unidentified Victims in Child Sexual Exploitation Material*. Bangkok: ECPAT International, str. 2-6.

Takvoj procjeni priklanjaju se anegdotalna izvješća, koja kao počiniteljeve razloge za upuštanje u dječji seks turizam navode vjerovanje u pozitivne učinke spolnog odnosa s nevinom djecom¹³¹, ograničeni lokalni podaci o zločinima počinjenim nad djecom često izvještavaju o pribavljanju maloljetnih djevojaka, kupovini djevojčica za prostituciju, otmicu i uvoz djevojčica¹³². Međutim, valja biti oprezan i pritom ne izgubiti fokus i na dječake.

Koliko djece je zahvaćeno seks turizmom, nemoguće je reći. Službene procjene iz 2015. godine citiraju brojku od 1,8 milijuna djece diljem svijeta, koja je proizašla iz procjene Međunarodne organizacije rada 2002. godine¹³³. Procjena je toliko nepouzdana da je ECPAT 2015. posvetio cijeli broj vlastitog međunarodnog časopisa upravo pokušaju rješavanja metodoloških problema i nedostataka koji su doveli do nepouzdatih procjena, kao i davanju prijedloga za bolje metode procjena baziranih na dokazima.

Ističu se autori Dawson Hayes i Capaldi¹³⁴ koji navode da su brojke o dječjem seks turizmu i seksualnom izrabljivanju djece na globalnoj razini često malo više od pogađanja, koja su putem čestog ponavljanja zadobile status činjenice. Procjene koje citiraju se kreću između 790 tisuća i 2 milijuna, no ističu da se aktualno problem može smatrati tek velikim i široko rasprostranjenim.

Raspodjela dobi žrtava također je gruba, no sve su, naravno mlađe od 18 godina. Uzevši izvješće ECPAT-a i INTERPOL-a kao temelj, može se zaključiti da je više od pola žrtava u predpubertetske dobi (do 13 godina), a ostatak između 14 i 17 godina.

Konačno, osim što su u velikoj većini muškarci, te ih se može podijeliti na preferencijalne (oni koji putuju upravo sa svrhom stupanja u spolni odnos s djetetom) i situacijske (koji će se u to ponašanje uključiti ako za to nađe priliku), o seks turistima malo osim toga je poznato. ECPAT izravno navodi kako je stereotip o seks turistu kao zapadnjačkom muškarcu srednjih godina

¹³¹ Berkman, E. T., op. cit., str. 397-398.

¹³² Chemin, M. i Mbiekop, F. (2010) *Cracking Down Child Sex Tourism in a Global Economy* [Online]. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/228810969_Cracking_Down_Child_Sex_Tourism_in_a_Global_Economy [25. kolovoza 2020.], str. 176-177.

¹³³ ECPAT. (2015) *End child prostitution, child pornography and trafficking of children for sexual purposes* [Online]. Bangkok: ECPAT International. Dostupno na: https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/10/ECPAT-brochure_2015_ENG_FINAL.pdf [28. kolovoza 2020], str. 2.

¹³⁴ Dawson Hayes, J. i Capaldi, M. (2015) TACKLING THE DATA DEARTH: The global scale of commercial sexual exploitation of children, *ECPAT International Journal*, 10, str. 4-7.

nekoristan i netočan – ne postoji tipični počinitelj¹³⁵. Razlikuju se u cijelom spektru karakteristika, od dobi, socioekonomskog statusa, narodnosti, rase do samog spola.

2.7.3. Ekonomske karakteristike

Konačno, kao vrsta ekonomske aktivnosti, dječji seks turizam ima nekoliko glavnih karakteristika. Prvo i praktički samo po sebi razumljivo, dječji seks turizam spada u neformalni tržišni sektor. Riječ je o zločinačkoj aktivnosti, koja se kao takva ne regulira, a pokušaji kontrole su polučili u najboljem slučaju nepotpuni učinak. Ona, za glavne destinacije, generira ogromnu količinu prihoda; procjenjuje se da je do 14% ukupnog bruto nacionalnog prihoda moguće pripisati seks turizmu. Naravno, to uključuje i seks turizam odraslih, no procjena je korisna za predočavanje razmjera, učinka i značaja problema.¹³⁶

U skladu s trendom, djeca koja završe u seks turizmu mahom potječu iz znatno siromašnih kućanstava, ili izoliranih ruralnih krajeva ili prenapučenih slamo¹³⁷. Uvjeti u kojima se djeca nalaze ekstremno su nepovoljni, trajno štetni za svaki aspekt njihovog razvoja i odrastanja. Svakodnevni život obilježen je strahom, nasiljem, čestim fizičkim ozljedama i zarazama od spolno prenosivih bolesti: „Očaj je norma a samoubojstvo uobičajeno“¹³⁸. Takve i slične događaje potrebno je što učinkovitije suzbiti i spriječiti njihovo pojavljivanje u budućnosti.

Međutim, kao i kod razmatranja raspodjele izrabljivanja na svjetskoj razini, treba biti oprezan kako se ne bi istaknuo jedan specifični oblik izrabljivanja na štetu drugih. To se, čini se, mora posebno naglasiti upravo za seks turizam, budući da je toliko zastrašujuć i snažan primjer, a koji u ukupnoj raspodjeli problema zauzima relativno vrlo malen udio. Naravno, to nikako ne znači da je problem seks turizma djece na neki način umanjen, ili da se umanjuje patnja djece koja su u isto uključena, već prije svega upućuje na razmjerni odgovor. Ako se nastoji iskorijeniti izrabljivanje djece, dječji seks turizam može prije svega poslužiti kao vodič za istraživanje drugih, manje poznatih oblika izrabljivanja djece u turizmu i općenito, te osvijestiti da je seks turizam (u odnosu na ostale oblike) vrlo vjerojatno najtvrdokorniji, s obzirom na to da je teško kriminalna.

¹³⁵ ECPAT. (2016) *Domestic and Regional Offenders* [Online]. Bangkok: ECPAT International. Dostupno na: <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/10/Domestic-and-regional-offenders.pdf> [20. kolovoza 2020.], str. 2.

¹³⁶ Chemin, M. i Mbiekop, F. (2010), op. cit., str. 169.

¹³⁷ Berkman, E. T., op. cit., str. 400-401.

¹³⁸ Ibid. str. 402.

Bez obzira na to, iz podataka navedenih u ovom poglavlju razvidno je da se borba protiv izrabljivanja djece treba doticati prije svega problematike siromaštva te rasprostranjenosti i dostupnosti kvalitetnog školovanja, ali isto razmatrati u kontekstu mnogobrojnih faktora kao što su vrijednosni sustav i socioekonomski status kućanstva, zajednice, regije i države u kojoj se nalazi, karakteristika djece, roditelja i poslodavca. Pritom treba biti vrlo oprezan kako se resursi nerazmjerno ne bi usredotočili na jedno područje problema i pritom zanemarili širu sliku ili druge bitne odrednice izrabljivanja djece, a u svemu tome treba biti i strpljiv. Dakako, čini se da je rješenje tog problema mukotrpan i veoma zahtjevan proces, te je zanimljivo promotriti pristupe prevenciji i suzbijanju izrabljivanja djece, kao i njihove rezultate.

3. PREVENCIJA I SUZBIJANJE IZRABLJIVANJA DJECE U TURIZMU

Rasprava o mjerama prevencija i suzbijanja izrabljivanja djece u turizmu je, jednako kao i teorijska pozadina, uvelike informirana saznanjima dobivenim kroz borbu protiv izrabljivanja djece općenito. Prema Hagedoorn¹³⁹, za hvatanje u koštac s problemom izrabljivanja djece u turizmu, nema mnogo specifičnih naputaka; treba se osloniti na postojeća saznanja i informacije dostupne drugim industrijama.

Stoga, prvo što se nameće je borba protiv siromaštva. Zaista, konzistentan nalaz u istraživanju problematike izrabljivanja djece jest da je varijabla koja najbolje predviđa uključenost djece u neki oblik zaposlenja siromaštvo kućanstva, zajednice i države u kojoj se kućanstvo nalazi. Međutim, na probleme se nailazi kad se razmotri što pojam siromaštvo zapravo označava. Naime, on se može koristiti kao sveobuhvatan termin, koji zahvaća mnoge deprivacije i uvjete koji doprinose konačnoj odluci roditelja da dijete uključe u zaposlenje¹⁴⁰.

Na primjer, Basu¹⁴¹ kao jedan od načina za intervenciju u tržište rada s ciljem poboljšanja financijskog stanja kućanstva navodi zakonsko određivanje minimalnog iznosa nadnica za određeni posao. Kao što prikazuje, budući da se radi o složenom sustavu na koji utječe mnogo varijabli, teško je predvidjeti hoće li takva intervencija rezultirati povoljnim, željenim ishodom ili ne.

U nekim uvjetima intervencija može prouzročiti smanjenje učestalosti izrabljivanja djece. No, situacija se komplicira ukoliko povećanje nadnica prati rast stope nezaposlenosti odraslih¹⁴². Basu¹⁴³ napominje da u mnogim slabije razvijenim zemljama naknade za nezaposlenost ne postoje, stoga se povećava vjerojatnost da će roditelji biti primorani uključiti djecu u zaposlenje, jer ih se u praksi može manje plaćati. To može dovesti do dodatnih gubitaka u zaposlenju odraslih i povećanja zaposlenosti djece jer, kao što je otprije poznato, rad djece i rad odraslih su iz perspektive poslodavca međusobno zamjenjivi¹⁴⁴.

¹³⁹ Hagedoorn, E., op. cit., str. 13.

¹⁴⁰ Bachman, S. L., op. cit., str. 555.

¹⁴¹ Basu, K., op. cit., str. 50-52.

¹⁴² Dwivedi, J. K. i Chaudhuri, S. (2010) Foreign capital, return to education and child labour, *International Review of Economics & Finance*, 19 (2), str. 278-279.

¹⁴³ Basu, K., op. cit., str. 51.

¹⁴⁴ Basu, K. i Van, P. H., op. cit., str. 416.

Jednako tako, naputak koji se čini razboritim - zakonski obvezati djecu na primarno obrazovanje ili izravno zabraniti svaki oblik dječjeg rada – postaje upitnog učinka ako se razmotre praktične implikacije. Prvenstveno, provedba takvih zakona je otežana. Zemlje u razvitku koje bi bile kandidati za takve intervencije nemaju često nemaju dovoljno resursa za njihovu provedbu, posebno zbog toga što je većina djece izrabljivana unutar kućanstva ili u obiteljskom zaposlenju (poljoprivreda, kućanski poslovi^{145 146}).

Nadalje, kao što je ranije spomenuto, odluke o školovanju djece su pod utjecajem vrijednosnog sustava roditelja i okoline u kojem se dijete nalazi, kao i samog ekonomskog stanja kućanstva. Ako odrasle osobe u djetetovom okruženju ne smatraju obrazovanje važnim, više cijene rad i praktičnu obuku ili je situacija u kućanstvu toliko loša da bi djetetovo školovanje oduzimalo vrijeme koje bi moglo provoditi u radu za koji je plaćeno, tad je i uz prijetnju zakonskim sankcijama kratkoročno povoljnije djecu uključiti u zaposlenje. Nepoštivanje zakona o obaveznom obrazovanju je dugoročni problem u zemljama u razvitku¹⁴⁷.

Generalno ne postoji garancija da će implementacija takvih izravnih mjera promijeniti situaciju na tržištu rada na povoljan način, koji u konačnici povećava prihode kućanstva; što bi, prema pretpostavki da roditelji šalju djecu u zaposlenje onda kad je to prijeko potrebno, rezultiralo smanjenjem zaposlenja djece¹⁴⁸.

3.1. Sistemski pristup

Iz prethodno navedenog slijedi da su pokušaji prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece koji su usmjereni samo na jednu skupinu odrednica (na primjer, na siromaštvo *ili* obrazovanje *ili* zakonodavstvo) ili problem zahvaćaju suviše općenito (na primjer, zakonskom zabranom svih oblika dječjeg rada i izrabljivanja) vjerojatno ograničene učinkovitosti. Jasno, važno je imati zakonski okvir te nastojati promovirati ekonomski rast i obrazovanje, čini se da je za učinkovitost

¹⁴⁵ International Labour Organization. (2013) *Prevention and elimination of Child labour in the tourism sector in mountainous ethnic minority areas* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: <http://www.ilo.org/ipeinfo/product/download.do?type=document&id=27735> [11. kolovoza 2020.], str. 2-4.

¹⁴⁶ Edmonds, E. V. i Pavcnik, N., op. cit., str. 218-220.

¹⁴⁷ Ibid., str. 216.

¹⁴⁸ Ibid.

mjera jednako važno kako su implementirane. Međunarodna organizacija rada preporuča sistemski pristup^{149 150}.

U svojoj osnovi, takav pristup prepoznaje siromaštvo kao pokretač dječjeg rada i izrabljivanja, ali rješavanju istog pristupa iz više područja. Točnije, navodi četiri glavna područja – obrazovanje, socijalnu zaštitu, tržišta rada i zakonodavstvo – unutar kojih bi sustavno trebalo uvesti mjere prevencije i suzbijanja dječjeg izrabljivanja. Više od toga, sustavna primjena mjera trebala bi biti potkovana socijalnim dijalogom, koji osigurava primjerenu razinu informiranosti i svijesti o pravima djece i saznanjima u području dječjeg rada i izrabljivanja¹⁵¹.

Kao najvažnije među navedenim područjima ističe se obrazovanje, te se predlaže pravovremeno uključivanje u nastavu, što se smatra jednom od najvažnijih strategija za osiguranje sigurnog prelaska djece iz ranog djetinjstva u školsko okruženje umjesto u zaposlenje. Bitno je i roditelje informirati o važnosti pravovremenog obrazovanja djece. Nadalje, roditelji moraju moći priuštiti dječje školovanje kako bi imali stvarnu alternativu radu i izrabljivanju djece. Škole trebaju biti dostupne, a nastava kvalitetna i od praktičnog značaja djeci, kako bi se osigurao njihov dugoročni interes i primjenjivost naučenog u svakodnevnom životu¹⁵².

Neke od mjera koje proizlaze iz navedenih ciljeva su uključivanje kućanstava u programe edukacije o roditeljstvu i razvoju djece, ciljano uvođenje i širenje ustanova predškolske skrbi, ukidanje troškova upisnina u škole, besplatna nabava udžbenika i školskih uniformi, zapošljavanje kompetentnih učitelja te omogućavanje dnevnog boravka u školama¹⁵³.

Što se tiče područja socijalne zaštite, potrebno je umanjiti ekonomsku ranjivost siromašnih kućanstava putem zajamčenih minimalnih naknada, jednokratnih novčanih pomoći, povećati kreditnu sposobnost obitelji u vidu dostupnosti osiguranja, štednje i posuđivanja. Posebno je zanimljiv pristup programa transfera novca, kojim bi se djeci dodjeljivale novčane stipendije

¹⁴⁹ UNICEF. (2014) *Child labour and UNICEF in action: children at the centre* [Online]. New York: UNICEF. Dostupno na: https://www.unicef.org/protection/files/Child_Labour_and_UNICEF_in_Action.pdf [3. kolovoza 2020.], str. 4.

¹⁵⁰ International Labour Organization. (2018), op. cit., str. 5, 31.

¹⁵¹ Ibid., str. 15.

¹⁵² Ibid., str. 6-7.

¹⁵³ Ibid., str. 7.

uvjetovane primjerice pohađanjem nastave ili sudjelovanjem u programima zdravstvene prevencije¹⁵⁴.

Budući da je dječje izrabljivanje učestalo tamo gdje mladi i odrasli radno sposobni ljudi ne mogu doći do doličnog zaposlenja, u području tržišta rada predlaže se unaprjeđenje prihoda i životnog standarda u ruralnim sredinama, poticanje prelaza neformalnog u formalni sektor i promoviranje prilika zaposlenja mladih ljudi u doličnim poslovima. Neki od prijedloga intervencija su poticanje kolektivizacije poljoprivrednih radnika i subvencioniranje poljoprivredne infrastrukture, poticanje mikro, malih i srednjih poduzeća i produženje prava na minimalne nadnice na radnike u neformalnom sektoru¹⁵⁵.

Naposlijetku, u području zakonodavstva valja težiti ratifikaciji konvencija koje se dotiču dječjeg rada i izrabljivanja, njihovom adekvatnom uključenju u nacionalne zakone. Također, nadziranje i pravovremeno provođenje zakona o radu, kako specifičnih za djecu tako i općenitih. Ulaganjem u i nadziranjem institucija koje su dužne provoditi zakone nastoji se osigurati dovoljno resursa i kapaciteta za njihovo uredno djelovanje¹⁵⁶.

3.1.1. Izabrane mjere prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u turizmu

Jednako kao i u ostalim područjima, upravo navedeni ciljevi i prijedlozi mjera suzbijanja izrabljivanja djece mogu se primijeniti i na aktivnost turizma. Ona bi također imala koristi od obrazovanih radnika, socijalno osiguranih radnika, formalizacije tržišta rada i prikladne, konzistentne provedbe nacionalnih zakona. Međutim, u turizmu se opet mogu navesti još neke, za tu aktivnost specifične mjere.

Hagedoorn¹⁵⁷ u svojem radu navodi deset glavnih preporuka za koje smatra da bi doprinijeli rješavanju problema izrabljivanja djece u turizmu:

1. Poznavanje destinacija
2. Istraživanje odrednica dječjeg izrabljivanja u destinacijama
3. Razvitak standarda nulte tolerancije na izrabljivanje djece u turističkoj aktivnosti
4. Razvitak standarda nulte tolerancije na izrabljivanje djece u turističkoj agenciji

¹⁵⁴ Ibid., str. 7-8.

¹⁵⁵ Ibid., str. 9-10.

¹⁵⁶ Ibid., str. 10-11.

¹⁵⁷ Hagedoorn, E., op. cit., str. 18-20.

5. Zamjena djece radnika s radnicima primjerene dobi
6. Oprezan odabir, informiranje i provjera dobavljača
7. Obrazovanje i mobilizacija osoblja
8. Obrazovanje klijenata
9. Suradnja s dioničarima u turističkoj aktivnosti
10. Suradnja s lokalnim nevladinim organizacijama

Uzevši u obzir sve naputke, turisti bi, jednako kao turističke agencije i nacionalni predstavnici turističke aktivnosti, trebali razviti svijest o tome kakve su pojedine destinacije po kriteriju rasprostranjenosti dječjeg izrabljivanja. Preporuča se formiranje liste prioriteta, onih za koje postoji najveća vjerojatnost dječjeg izrabljivanja. Sukladno tome, pri planiranju putovanja trebalo bi se služiti se rutama koje izbjegavaju prioriteta, kad i ako je to moguće.

Nakon razvijanja svijesti, valja se pokušati informirati o odrednicama dječjeg izrabljivanja u pojedinom turističkom odredištu, te nastojati na njih povoljno djelovati. Na primjer, podržavanjem raznih lokalnih projekata koji su usmjereni na poboljšanje školstva ili formalnog zapošljavanja. Jasno, nije sasvim realistično očekivati od turista da će cijelo putovanje podrediti suočavanju s lokalnim problemima izrabljivanja djece, no informiranjem se sigurno povećava vjerojatnost neke vrste pozitivnog djelovanja od strane turista.

Nadalje, potrebno je učiniti jasnim da je izrabljivanje djece potpuno neprihvatljivo na bilo kojoj razini turističke aktivnosti, bilo pojedinačnih agencija, nacionalnog ili međunarodnog turizma; prateći međunarodni zakonski okvir, nužno je ukloniti djecu preniske dobi iz zaposlenja i, kad je to moguće, zamijeniti ih odraslim radnicima, posebno onima koji su djetetu bliski. Na taj način se otvaraju radna mjesta za radno sposobne osobe, potencijalno članove istog kućanstva, te se tako u isto vrijeme pozitivno utječe na rješavanje problema na više načina. Uz to, treba nastojati pružiti djetetu koje je uklonjeno priliku za prikladan rad (primjerice laki rad ako je premlado za ostale oblike zaposlenja) ili osigurati radno mjesto kad navrší najmanji broj godina.

Širenje relevantnih informacija o izrabljivanju djece u turizmu i oprez pri odabiru suradnika i klijenata korisno je za razvijanje svijesti o problematici izrabljivanja djece u turizmu kod osoba koje je možda prethodno nisu bili svjesni ili su raspolagali nepotpunim informacijama. Osim informiranja, osoblje i klijenti mogu potom saznati kako se ponašati kad i ako se susretnu s djecom

koja su izrabljivana (primjerice, gdje kupovati suvenire ili kome prijaviti sumnju na to da je dijete izrabljivano). Isto pogoduje i opreznom izboru dobavljača, što osigurava da turističke agencije, ugostitelji ili drugi djelatnici turističke aktivnosti neizravno ne pridonose održavanju dječjeg izrabljivanja negdje u lancu opskrbe.

Konačno, aktivno sudjelovanje u djelatnosti osoba i organizacija koje se hvataju u koštac s problemom izrabljivanja djece u turizmu način je pružanja izravne i specifične pomoći djeci kojoj je ona potrebna, bez obzira radi li se o turistu ili osobi koja se bavi turističkom ekonomskom aktivnosti na nekoj razini.

3.1.2. Analiza odgovornosti dionika

Ako se promotre preporuke, moguće je primijetiti da se mnoge od njih ne odnose na turiste, već primarno na dionike unutar turističke aktivnosti. Budući da turisti često i nisu svjesni koliko je u pojedinim destinacijama rasprostranjeno izrabljivanje djece, niti su u poziciji da na nju neposredno utječu, prije svega se turistima preporuča da se o tome informiraju^{158 159}. Na taj način mogu izbjegavati destinacije za koje je poznato da pate od problema izrabljivanja i u tu svrhu izraditi rute u kojima je doticaj s izrabljivanom djecom (koji doprinosi održavanju problema) minimiziran. Osim toga, mogu naučiti pravilno postupati u slučaju da se s takvim djetetom i susretnu – primjerice kontaktirati primjerene organizacije ili ne davati novac izravno djetetu.

Velik dio odgovornosti, stoga, nalazi se na dionicima unutar aktivnosti turizma, koji na mnogo izravniji način mogu doprinijeti borbi protiv izrabljivanja djece. Ideja u pozadini većine navedenih naputaka odražava njihovu odgovornost – činiti sve što je moguće da zaštite prava djece u destinacijama gdje posluju. Razvijanje standarda nulte tolerancije na izrabljivanje i širenje istog unutar industrije, pridržavanje zakonom određenih dobnih granica za zapošljavanje radnika, suradnja s lokalnim vlastima i nevladinim organizacijama, zapošljavanje kvalificiranog, radno sposobnog lokalnog stanovništva, oprezan izbor i informiranje suradnika te izbjegavanje

¹⁵⁸ Ibid., str. 14.

¹⁵⁹ EQUATIONS. (2007) *Child Labour - An Ugly Face of Tourism* [Online]. Bangalore: EQUATIONS. Dostupno na: <https://archive.org/details/ChildLabour-AnUglyFaceOfTourism/mode/2up> [12. kolovoza 2020.], str. 3-4.

poslovanja u žarišnim odredištima neki su od načina na koji poduzeća u industriji mogu prakticirati pripadajuću odgovornost.

3.2. Borba protiv dječjeg seks turizma

Dosad navedeni nautci, kako oni općeniti, tako i oni specifični za turističku aktivnost, podrazumijevaju da će dionici biti prije svega voljni i motivirani preuzeti svoj dio odgovornosti za suzbijanje izrabljivanja djece, te prakticirati opisana ponašanja u skladu s tom odgovornošću. Međutim, dječji seks turizam je i po tom pitanju poseban slučaj, s obzirom na to da je središnja djelatnost kojom se bavi teški, međunarodno prepoznati zločin. Zato bi bilo nesuvislo govoriti o socijalno odgovornom ponašanju svodnika ili seks turista. U tom slučaju, odgovornost za suzbijanje i sprečavanje izrabljivanja djece u seks turizmu preuzimaju države iz koji turisti dolaze, države u kojima se seks turizam djece odvija te njihovi pojedinačni civilni i privatni sektori, koji djeluju na širenju relevantnih informacija, informiranju javnosti i formuliranju¹⁶⁰.

Iz perspektive država koje 'šalju' seks turiste (primarno zapadne zemlje), najučinkovitijim alatom u borbi protiv seks turizma pokazalo se izvanteritorijalno zakonodavstvo (eng. *extraterritorial legislation*). Riječ je o zakonima koji uređuju postupanje u slučaju da državljanin neke države počinio zločin izvan njezinih granica^{161 162}. Na taj način omogućuje se terećenje državljana za zločin prema domaćim zakonima umjesto prema zakonima države u kojoj se seks turizam odvija – tamošnji zakoni su često mnogo popustljiviji, što omogućava djelovanje seks industrije; primjerice, minimalna dob za stupanje u spolni odnos je niža, a zakon se nekonzistentno provodi.

Iako postoje brojne poteškoće s provođenjem izvanteritorijalnih zakona (između ostalog, zbog poteškoća u prikupljanju dokaza, dostupnosti svjedoka, koordinaciji sa stranim državnim službenicima), zapažen je značajan uspjeh: Australija je u razdoblju od 1994. do 2011. osudila više od 30 osoba, SAD je od 2003. i 2012. godine izvršilo stotinjak uhićenja, a osude su, među ostalima, zabilježene u Švedskoj, Indiji, Njemačkoj i Velikoj Britaniji^{163 164 165}. Iako se brojke u apsolutnom

¹⁶⁰ Kaviani Johnson, A., op. cit., str. 588-591.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Chemin, M. i Mbiekop, F. (2015), op. cit., str. 169-170.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Kaviani Johnson, A, op. cit., str. 589.

¹⁶⁵ Berkman, E. T., op. cit., str. 409-417.

smislu čine malene, činjenica da su navedene države spremne i kadre provoditi izvanteritorijalni zakon sama je po sebi odvratajući čimbenik.

U receptivnim zemljama, onima koje 'primaju' turiste (članice Saveza država Jugoistočne Azije, ASEAN), trud je usmjeren više na osnaživanje nacionalnih zakona i konzistentno kazneno gonjenje stranih državljana pod domaćim zakonima. Trenutno, sve zemlje članice ASEAN-a (Brunej, Indonezija, Kambodža, Laos, Malezija, Mianmar, Filipini, Singapur, Tajland i Vijetnam) u nacionalnim zakonodavstvom pokrivaju glavne kategorije seksualnih prekršaja protiv djece (zlostavljanje, napad, prostituciju i pornografiju) no primjena je još uvijek nedosljedna¹⁶⁶.

3.3. Vladina i nevladina tijela uključena u rješavanje problema izrabljivanja djece

Iz dosadašnjeg pregleda vidljivo je kako su bitni dionici u borbi protiv izrabljivanja djece na svim razinama i u svim sektorima vladina i nevladina tijela koja nastoje teorijska saznanja pretvoriti u konkretne, primjenjive napatke koji pospješuju zaštitu dječjih prava u zaposlenju. Osim pojedinačnih nacionalnih Vlada i resora zaduženih za zaštitu prava radnika i djece, te lokalnih nevladinih organizacija koje zasigurno pridonose suzbijanju dječjeg izrabljivanja, ipak se posebno ističu sljedeća:

- Međunarodna organizacija rada (ILO)

Vrlo vjerojatno najbitnija i najutjecajnija organizacija po pitanju dječjeg rada, od 1919. djeluje na međunarodnoj razini kako bi postavila standarde rada, razvila police i programe koji promoviraju prikladno, dolično zaposlenje. Obuhvaća 187 zemalja članica, te je pokretač dviju od tri Konvencija koje čine zakonodavni okvir za međunarodnu borbu protiv dječjeg izrabljivanja, ali i pruža najveću količinu informacija i saznanja o toj problematici¹⁶⁷.

- UNICEF

Gdje se Međunarodna organizacija rada primarno fokusira na aspekt rada, UNICEF to čini za djecu u svim sferama. Na taj način čini jezgru međunarodne zaštite dječjih prava u kontekstu rada, te je kao takva gotovo jednako utjecajna u tom području. UNICEF je izradio najrasprostranjeniju Konvenciju u povijesti, o pravima djeteta, koja čini temelj svakog oblika zaštite dječjih prava.

¹⁶⁶ Kaviani Johnson, A., op. cit., str. 591-592.

¹⁶⁷ International Labour Organization. (2020) *About the ILO* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> [2. rujna 2020.]

Također, pruža drugi glavni izvor podataka o globalnom izrabljivanju djece, kao i saznanja o učinkovitim mjerama suzbijanja i prevencije istog¹⁶⁸.

- Svjetska banka (WB)

Treći glavni element međunarodne borbe protiv izrabljivanja djece, pridonosi joj iz ekonomske perspektive. Postavljanjem kriterija nacionalne ekonomske razvijenosti i praćenja iste, kao i pružanjem uvida u strukture pojedinačnih tržišta rada, Svjetska banka je neophodna za dobivanje cjelovite slike trenutnog stanja izrabljivanja djece – glavni je izvor informacija o najbitnijoj odrednici istog, stupnju ekonomskog razvoja pojedinih država i regija u kojima je problem najrasprostranjeniji¹⁶⁹.

- Ministarstvo gospodarstva SAD-a (USDOL)

Jedino ovdje istaknuto Vladino tijelo, ne može se podcijeniti kapacitet američkog ministarstva gospodarstva. Utjecaj koji SAD ima na svjetskoj pozornici, kao i resursi kojima raspolaže, omogućava mu da značajno pridonosi radu prethodno spomenutih međunarodnih organizacija. Redovito izrađuje izvješća o izrabljivanju djece i rasprostranjenosti najgorih oblika dječjeg rada ne samo unutar vlastitih granica nego i na globalnoj razini. Primjerice, izvješće iz 2018. koje je opširno korišteno u izradi ovog rada sadrži detaljne profile za 132 države s izraženim problemom izrabljivanja djece¹⁷⁰.

- Svjetska turistička organizacija (UNWTO)

U kontekstu zaštite prava djece specifično u području turizma, na globalnoj razini, UNWTO se ističe kao međunarodna agencija Ujedinjenih Naroda koja je odgovorna za promociju odgovornog, održivog i pristupačnog turizma. Promovira turizam kao pokretač ekonomskog rasta te pruža podršku turističkom sektoru u širenju saznanja i učinkovitih mjera diljem svijeta¹⁷¹.

- End Child Prostitution in Asian Tourism (ECPAT)

¹⁶⁸ UNICEF. (2020) *About UNICEF* [Online]. New York: UNICEF. Dostupno na: <https://www.unicef.org/about-unicef> [2. rujna 2020.]

¹⁶⁹ The World Bank. (2020) *Who We Are* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/who-we-are> [2. rujna 2020.]

¹⁷⁰ U.S. Department of Labor., op. cit.

¹⁷¹ World Tourism Organization. (2020) *About us* [Online]. Madrid: World Tourism Organization. Dostupno na: <https://www.unwto.org/about-us> [2. rujna 2020.]

Započeta kao organizacija za borbu protiv seksualnog iskorištavanja djece u azijskom turizmu, ECPAT je izrasla u jedinu organizaciju isključivo usmjerenu na iskorjenjivanje seksualnog izrabljivanja djece. Djeluje u više od 100 zemalja, te promiče snažnije zakonodavstvo za zaštitu djece, širenje relevantnih informacija i sudjelovanje u istraživanju problema seksualnog izrabljivanja djece. ECPAT je igrala ključnu ulogu u senzibilizaciji međunarodne javnosti o problemu seks turizma u Aziji (i šire), što nastavlja i danas¹⁷².

- ChildSafe Network South East Asia,
- Fair Trade in Tourism South Africa (FTTSA)

Posljednje dvije nevladine organizacije ovdje navedene, djeluju u područjima koja su značajno problematična s obzirom na svaki oblik dječjeg izrabljivanja, a posebno u sferi (seks) turizma. Nastoje promovirati standarde koji obuhvaćaju cijeli lanac opskrbe u turizmu, te educirati djelatnike turističkih agencija ali i klijente o pravilnom protokolu u slučaju dodira s dječjim izrabljivanjem u turizmu¹⁷³.

S obzirom na to da je izrabljivanje djece kompleksan fenomen, pokušaji prevencije i suzbijanja istog također su nužno kompleksni. Pokazuje se kako su mjere usmjerene na jedan aspekt problema u osnovi neučinkovite jer zanemaruju faktore koji djeluju na održavanje ciklusa izrabljivanja. Jasno, kad bi se morao izabrati jedan, koji izrabljivanju doprinosi najviše, to bi bilo siromaštvo kućanstava čija djeca su zaposlena, no siromaštvo je blisko povezano s obrazovanjem, sa stanjem na tržištu rada, sa socijalnom zaštitom, od lokalne zajednice sve do nacionalne razine, kao i sa zakonodavnim okvirom države u kojoj se nalazi. Prema tome, čini se kako je sistemski pristup, onaj koji problematiku izrabljivanja djece zahvaća upravo kroz navedena četiri područja – siromaštvo, edukaciju, socijalnu zaštitu i zakonodavni okvir – potkovan socijalnim dijalogom kojem je svrha primjereno informiranje javnosti, pristup koji polučuje najveći uspjeh.

Sve što vrijedi za izrabljivanje djece općenito može se primijeniti i na područje turizma, uz neke specifične naputke. Odgovornost je podijeljena među turistima s jedne strane i djelatnicima koji obavljaju turističku ekonomsku aktivnost s druge, te je usmjerena prvenstveno na informiranje i dizanje svijesti o problemu izrabljivanja kod svih dionika, budući da je problem toliko skrivenog

¹⁷² ECPAT. (2020) *About Us* [Online]. Bangkok: ECPAT International. Dostupno na: <https://www.ecpat.org/about-ecpat/> [2. rujna 2020.]

¹⁷³ Hagedoorn, E., op. cit., str. 15-17.

karaktera. Osim informiranja, potrebno je ustanoviti standarde protiv izrabljivanja djece u turizmu, kao i aktivno sudjelovati u aktivnosti raznih lokalnih nevladinih organizacija koje se bave prevencijom i suzbijanjem izrabljivanja.

Konačno, dječji seks turizam jest i u ovom pogledu specifičan, budući da se suzbijanje i borba istog odvija gotovo isključivo na nacionalnoj razini, zakonodavnim putem, jer ni jedan drugi nije izravno dostupan. Točnije, zemlje koje šalju turiste inzistiraju na provedbi izvanteritorijalnih zakona koji omogućavaju da se državljanima tih zemalja sudi po domaćim zakonima, a ne po zakonima zemalja gdje se zločin vezan za seks turizam odvio, koje pak borbu mogu pospješiti strožim i dosljednijim zakonima i njihovom provedbom.

4. ANALIZA POKUŠAJA PREVENCIJE I SUZBIJANJA IZRABLJIVANJA DJECE U ODABRANIM ZEMLJAMA

U svrhu objedinjenja glavnih ovdje prezentiranih saznanja, te procjene njihove praktične primjene, ukratko će se prikazati i potom kritički analizirati studije slučaja Indije, Nigerije i Jordana, sačinjene od osnovnih demografskih, gospodarskih i zakonodavnih okolnosti u kontekstu izrabljivanja djece, ali i mjera koje su poduzete kako bi se isto suzbilo, te sljedeće analize njihove učinkovitosti.

4.1. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u Indiji

Slučaj Indije može poslužiti kao izvrstan prikaz problematike dječjeg izrabljivanja. Druga je najmnogoljudnija zemlja u svijetu, s populacijom od 1,3 milijarde ljudi. Iako je obilježena izrazitim gospodarskim rastom, Indija se suočava s mnogim socioekonomskim izazovima. Po kriteriju nacionalnih prihoda po stanovniku spada u skupinu nižeg srednjeg sloja, po veličini gospodarstva, među 5 najvećih u svijetu, a činjenica da je sačinjena od čak 28 federalnih država i 8 teritorija uvelike pridonosi velikoj varijabilnosti u životnom standardu njezinih državljana. Nejednakost prihoda između najbogatijih i najsiromašnijih federalnih država je izražena, kao i ona u generalnoj populaciji, posebice zbog postojanja sustava kasti¹⁷⁴.

Indija raspolaže s ogromnom radnom snagom, koja broji oko 500 milijuna radnika. Stoga ne čudi da slovi za zemlju s najvećim brojem zaposlene i izrabljivane djece; procjene iz početka 2010. godina kreću se između 10 i 28 milijuna^{175 176}. Mnogi predjeli Indije je su uvijek ruralni, a posebno je zanimljiv i relativno čest kulturalni običaj vezanog rada, načina otplaćivanja generacijskog duga. Školstvo je u mnogim saveznim državama teško dostupno i niske kvalitete, neformalni sektor zauzima velik dio tržišta rada, činjenica da je sačinjena od toliko saveznih država drastično

¹⁷⁴ The World Bank. (2020) *India* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/country/india> [1. rujna 2020]

¹⁷⁵ International Labor Organization (2010) *Child Labour in India* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-new_delhi/documents/publication/wcms_557089.pdf [29. kolovoza 2020], str. 1-3.

¹⁷⁶ Menon, N. i van der Meulen Rodgers, Y. (2018) Child labor and the minimum wage: Evidence from India, *Journal of Comparative Economics*, 46 (2), str. 481.

otežava koordinaciju i implementaciju mjera na nacionalnoj razini, a puka veličina (mlade) populacije gotovo jamči da će problem izrabljivanja djece biti rasprostranjen i teško ukrotiv¹⁷⁷.

Međutim, u posljednjih nekoliko godina Indija je postigla značajan napredak po tom pitanju. Procjene iz 2018. godine kažu da je broj izrabljivane djece oko 3,5 milijuna djece između 5 i 14 godina, što je manje od 2% ukupne populacije djece¹⁷⁸. Iako sama procjena vjerojatno podcjenjuje stvarnu brojku, obećavajuć je podatak o stjecanju osnovne razine obrazovanja kod 95% djece. Rad i izrabljivanje rasprostranjeni su između poljoprivrede, proizvodnje i uslužnih djelatnosti, u koje spada i turizam.

Nešto opširnije, turizam je vrlo utjecajan na gospodarstvo Indije, te je u posljednjih desetak godina doprinosa oko 6,5% ukupnog BDP-a¹⁷⁹. Neki od najčešćih zaposlenja na kojima se djeca nalaze su u hotelima i restoranima, kao potrčci, perači, konobari, vratari, portiri, turistički vodiči, ulični prodavači novina, cvijeća i ostale robe na turističkim i povijesnim lokalitetima. Procjene iz 2012. procjenjuju da je u turizmu bilo zaposleno 13 milijuna djece, ali nepoznato je koliko je od njih izrabljivano. Najčešće, djeca koja sudjeluju u turizmu Indije potječu iz siromašnih saveznih država Uttar Pradesh, Zapadnog Bengala, Bihara i Rajasthana¹⁸⁰.

Trenutno nije poznato postoje li inicijative protiv izrabljivanja djece na državnoj razini, no postoje mnoge nevladine organizacije poput organiziranih tura u Kachipuramu, koje su usmjerene na informiranje o izrabljivanju djece u proizvodnji svile, te Ladli India, koja nastoji pružiti prilike za obrazovanje i strukovnu obuku djeci koja se bave uličnom prodajom u popularnom turističkom odredištu Jaipur¹⁸¹.

Što se tiče općenitog zakonodavnog okvira, Indija je 2017. godine ratificirala Konvencije 138 i 182, nakon što je desetljećima dječji rad regulirala na nacionalnoj razini. Najniža dob zaposlenja je 14 godina, a za opasni rad 18 godina, zabranjen je rad djece u ugrožavajućim uvjetima i vezani rad¹⁸²; zakoni o radu nominalno pokrivaju sve oblike dječjeg izrabljivanja. Obrazovanje je besplatno i obavezno do 15. godine. Glavna tijela uključena u provedbu zakona o dječjem

¹⁷⁷ Osment, L., op. cit., str. 9-10.

¹⁷⁸ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 417-425.

¹⁷⁹ Sharma, A., Kukreja, S. i Sharma, A., op. cit., str. 10-11.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Hagedoorn, E., op. cit., str. 17.

¹⁸² U.S. Department of Labor., op. cit., str. 417-425.

izrabljivanju su državni inspektorati rada, državna i lokalna policija te odbori za dobrobit djece, koji su u 2018. proveli 125,429 inspekcija i otkrili 66,169 slučajeva prekršaja, djece koja su potom uklonjena iz zaposlenja¹⁸³.

Među mjerama suzbijanja ističe se nacionalna strategija o dječjem radu (eng. *National Child Labour Policy*), započeta 1988. godine s ciljem sustavnog pružanja pomoći djeci koja obavljaju opasne poslove steći obrazovanje. Općenito, naglašava rehabilitaciju djece, primijenjena je s obzirom na stupanj ugroženosti države (počevši od najugroženije) i uključuje pokušaj pružanja formalnog obrazovanja uz strukovnu obuku djece koja su uklonjena iz rada u opasnim uvjetima te im dodjeljuje stipendiju, pruža dodatnu prehranu i redovitu zdravstvenu kontrolu¹⁸⁴. Osim toga, Indija primjenjuje nacionalni plan akcije u slučaju susretanja s izrabljivanjem djece, uz to i akcijske planove u 10 saveznih država. Razvila je mrežu dječje zaštite u vidu osiguravanja državnog smještaja, brige, rehabilitacije i reintegracije djece uklonjene iz zaposlenja, te sadrži brojne nevladine organizacije uključene u suzbijanje izrabljivanja.

4.2. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u Nigeriji

Nigerija je najveća afrička zemlja po kriteriju broja stanovnika, kojih ima nešto više od 200 milijuna, od čega je gotovo polovica mlađa od 18 godina. Također je savezna republika, sačinjena od 38 teritorija. Trenutno je klasificirana kao zemlja nižih srednjih prihoda, po veličini gospodarstva spada u najvećih 25 u svijetu, te se ističe kao najjača afrička gospodarska sila. Međutim, Nigerija je zemlja obilježena dugotrajnom političkom i ekonomskom nestabilnošću, kroničnim poteškoćama sa siromaštvom i niskom stopom obrazovanja. Od 60 milijuna radno sposobnih, odraslih osoba, u 2018. godini nezaposlena je bila četvrtina (~23%), a gotovo polovica ukupne populacije svakodnevno je živjela ispod međunarodne granice siromaštva. Polovica stanovništva živi u ruralnim sredinama, a stopa pismenosti iznosi oko 62%.¹⁸⁵ Uz visoke stope kriminala, teškoće u koordinaciji i provedbi zakonodavstva, okolnosti u Nigeriji pogoduju izrabljivanju djece.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Chemin, M. i Mbiekop, F. (2010), op. cit., str. 10-11.

¹⁸⁵ The World Bank. (2020) *Nigeria* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/country/nigeria> [1. rujna 2020.]

Prema procjenama, u Nigeriji je 2018. bilo izrabljivano gotovo 14 milijuna djece između 5 i 14 godina, čak 31% ukupne populacije, a oko 73% završilo je osnovnoškolsko obrazovanje. Po vrsti zaposlenja opet prednjači poljoprivreda, pa zatim proizvodnja i uslužna djelatnost, uz turizam; posebno se ističe problematika uličnog prodavanja u atraktivnim turističkim destinacijama poput Yenegoae¹⁸⁶. Uz to što su izrabljivani kao ulični prodavači, takav stil života djecu izlaže mnogim težim oblicima zlostavljanja i štete, karakterističnih za tamošnju situaciju. Takva, „ulična djeca“, nerijetko su pobjegli od kuće i bave se pljačkanjem i krađom od turista, prosjačenjem, pružanjem sitnih usluga pa čak i prostitucijom¹⁸⁷. Jedine navedene mjere za suzbijanje uličnog prodavanja i dotičnih aktivnosti obuhvaćene su općenitim mjerama suzbijanja izrabljivanja djece. Dodatno, ekstremni problem predstavlja Boko Haram, teroristička organizacija koja je zloglasna po regrutiranju djece vojnika.¹⁸⁸

Zakonodavni okvir u Nigeriji također je nepovoljan. U samom državnom ustavu Nigerije navodi se osiguravanje zaštite djece od svakog oblika iskorištavanja i zanemarivanja, na snazi je Akt o pravima djece (eng. *The Child's Right Act, CRA*) koji obuhvaća zaštitu od svakog oblika štetnih i izrabljivačkih djelatnosti, kao što su prisilni ili opasni dječji rad, te je nigerijska Vlada ratificirala Konvencije 138 i 182.

Ondje gdje nigerijsko zakonodavstvo značajno odstupa od međunarodnih standarda jest u najnižoj dobi za rad, koja je još uvijek 12 godina. Nadalje, Akt o pravima djece prihvaćen je u 26 teritorija, zakon o radu dopušta djeci bilo koje dobi sudjelovanje u lakom radu u poljoprivredi i domaćinstvu uz prisutnost člana obitelji, ne primjenjuje se na slučajeve samozapošljavanja i rada u neformalnom sektoru, te ne precizira opasne uvjete rada. Osnovnoškolsko obrazovanje je zakonski obavezno do 15. godine i besplatno, ali provedba istog značajno izostaje i razlikuje se u praksi – škola i učitelja je malo, a troškovi se često naplaćuju, što mnogima predstavlja nesavladivu prepreku^{189 190}.

Za provedbu zakona odgovorno je nigerijsko Ministarstvo rada i radni inspektorat, te policijska služba, no u praksi je ista značajno otežana. U 2018. godini provedeno je samo 24,646 inspekcija,

¹⁸⁶ Ekpenyong, S. E. i Sibiri, A. E., op. cit., str. 38-39.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 884-891.

¹⁸⁹ Ibid., str. 884-891.

¹⁹⁰ Ekpenyong, S. E. i Sibiri, A. E., op. cit., str. 38-40.

7,394 specifično za izrabljivanje djece, a ukupno je iz zaposlenja isključeno 48 djece. Glavni razlozi za takvo stanje su, prema navodima, manjak resursa i inspektora. Formalna vladina tijela za koordinaciju provedbe zakona i mjera postoje – ističe se nacionalni upravljački odbor za uklanjanje najgorih oblika dječjeg rada – no službeni podaci o njihovoj aktivnosti nisu dostupni. Provođa se tek jedan program specifično za suzbijanje izrabljivanja djece, *Decent Work Country Program* u suradnji s Međunarodnom organizacijom rada, no rezultati su ograničeni¹⁹¹.

4.3. Analiza pokušaja prevencije i suzbijanja izrabljivanja djece u Jordanu

Konačno, Jordan je zemlja različitog profila u odnosu na prethodne dvije. Prvo, broji oko 10 milijuna stanovnika, od čega je više od polovice mlađe od 25. godina. Svrstava se u zemlje višeg srednjeg prihoda, spada u manja gospodarstva u regiji ali ima razvijen turizam, visoko obrazovanu radnu snagu aktivnu u informacijsko-komunikacijskim, industrijskim i medicinskim sektorima, te moderan sustav školovanja. Raspolaze radnom snagom od 2,5 milijuna radnika, a stopa pismenosti populacije je oko 95%, jedna od najviših u svijetu¹⁹².

Međutim, nekoliko okolnosti je značajno u kontekstu izrabljivanja djece: gotovo 20% radne snage je nezaposleno, 15% ukupne populacije živi ispod granice siromaštva, te je Jordan jedno od najvećih utočišta sirijskih i palestinskih izbjeglica u svijetu (njih skoro 4 milijuna), što je izvor snažnog gospodarskog i demografskog pritiska¹⁹³.

U Jordanu je zaposleno oko 33 tisuće djece između 5 i 14 godina starosti, od kojih je 15 posto sirijske nacionalnosti. Gotovo sva djeca pohađaju osnovnu ili srednju školu, a ono što je značajno jest da gotovo pola zaposlene djece radi u uslužnim djelatnostima (u kontekstu turizma, najčešće rade u hotelima, ugostiteljstvu, kao perači, ulični prodavači u blizini turističkih znamenitosti poput dvorca Ajulon, nalazišta Jerash i Um Qais, u transportu turista na magarcima, devama i konjima, te u turizmu kamenog grada Petre, opet kao prodavači, vodiči ili prosjaci)^{194 195}. Ratificirala je sve potrebne međunarodne konvencije i prati međunarodne standarde zakona o radu djece: najniža dob zaposlenja je 16 godina, kao i dob do koje je obavezno obrazovanje, javno školstvo je besplatno

¹⁹¹ U.S. Department of Labor, op. cit., str. 884-891.

¹⁹² The World Bank. (2020) *Jordan* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/country/jordan> [1. rujna 2020.]

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Magablih, K. i Naamneh, M., op. cit., str. 91-93.

¹⁹⁵ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 661-667.

ali značajno opterećeno pridošlom sirijskom djecom. Naime, Jordan se suočio s velikim teškoćama u integraciji sirijske djece u obrazovni sustav, te gotovo trećina njih nije bila uključena u školsku godinu 2017./2018. Zbog toga, jordanska vlada je opustila zahtjeve za upis u škole i uvela nastavu u dvije smjene – jedne za jordansku, druge za sirijsku djecu. Međutim, to je pak pospješilo mogućnost izrabljivanja djece jer su sati održavanja nastave kraći a raspoloživih škola je manje¹⁹⁶.

Mreža vladinih tijela za provedbu navedenih zakona razvijena je i sastoji se od ministarstva rada koje sadrži posebnu jedinicu za izrabljivanje djece, državnog radnog inspektorata i policijske službe. Međutim, protokol vezan za suzbijanje izrabljivanja vrlo je specifičan. U 2018. provedeno je 8,603 inspekcija kojima je utvrđen 671 prekršaj uključujući 737 djece. U trenutku kad inspektor prepozna slučaj izrabljivanja djeteta, poslodavcu uputi službeno upozorenje i novčanu kaznu, te mu naloži da dijete pred njim pošalje kući. Upozorenje zahtijeva da se poslodavac na licu mjesta zalogom obveže da više neće zapošljavati djecu; ukoliko se utvrdi da je zalog prekršio, ministarstvo rada može zatvoriti poduzeće, te se u tu svrhu povremeno izvršavaju nenajavljene inspekcije. Takvih zaloga je u 2018. godini bilo 413, no nije poznato koliko je poduzeća zatvoreno ili koje su kasnije posljedice, ako ih je bilo¹⁹⁷.

Dodatno, inspekcije se ne provode u poljoprivrednom sektoru, a ako se identificira da su u poduzeću zaposlena sirijska djeca, ne šalje ih se u jedinicu za izrabljivanje djece ministarstva već u izbjeglički kamp Azraq, gdje mogu provesti tjedne ili mjesece dok se ne vrate obiteljima¹⁹⁸. Nije poznato koliko je takvih slučajeva.

Jordan ima nekoliko mehanizama za koordinaciju provedbe mjera suzbijanja izrabljivanja djece: nacionalni odbor za izrabljivanje djece i nacionalni odbor za prevenciju trgovanja ljudima se posebno ističu. Osiguravaju provedbu nacionalnog okvira za borbu protiv izrabljivanja djece, koji opisuje uloge i odgovornosti glavnih vladinih i nevladinih tijela uključenih u problematiku. Također, ističe se plan postupanja za uklanjanje dječjeg izrabljivanja u turizmu Petre, koji za cilj ima podizanje svijesti o opasnostima izrabljivanja, važnosti obrazovanja i strategija prevencije izrabljivanja te informiranje djece i mladih o mogućnostima doličnog rada u turističkoj aktivnosti. No, plan još uvijek čeka provedbu a kao razlog se navodi nemogućnost suradnje s poslodavcima

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Ibid.

u Petri, budući da je velika većina njih neprijavljena¹⁹⁹. Dodatno, u suzbijanju izrabljivanja djece u turizmu korišteni su i jordanski mediji, koji imaju važnu ulogu u senzibilizaciji javnosti u vezi negativnih utjecaja rada i izrabljivanja djece²⁰⁰. Ostali programi socijalne zaštite uključuju pomoć djeci koja prose, otvaranje neformalnih centara edukacije, fond iz kojeg se isplaćuju mjesečne stipendije obiteljima koje svoju djecu povuku iz zaposlenja i vrate u škole i organizirane programe strukovne obuke za mlade.

4.4. Rezultati kritičke analize

Načelno, kritička usporedba opisanih slučajeva rada i izrabljivanja djece u Indiji, Nigeriji i Jordanu otkriva mnoge sličnosti, ali i specifičnosti. Počevši od Indije, vidljivo je kako je riječ o zemlji koja je dugoročno obilježena problemom izrabljivanja djece u svim dijelovima gospodarstva. Izrazito je mnogoljudna, s velikim udjelom djece; iako na nacionalnoj razini izvrsno razvijenog i rastućeg gospodarstva, unutar njezinih granica postoji veliki varijabilitet u životnom standardu stanovnika. Činjenica da obuhvaća tako velik, razgraničen teritorij djelomično objašnjava tu pojavu – razlika u standardu života najrazvijenije savezne države i one najslabije razvijene je drastična. Indija je na glasu kao zemlja s najviše zaposlene djece upravo zbog kombinacije tih i drugih navedenih faktora, a sami apsolutni broj djece, zajedno s raširenim ruralnim i siromašnim sredinama, na neki način garantira da će broj djece koja su izrabljivana također biti visok u apsolutnom smislu.

Indija se još u vrlo recentnoj literaturi navodi kao primjer neuspješne borbe protiv izrabljivanja, djelomične i neučinkovite primjene mjera fokusiranih na pojedinačna područja, otežane lošom infrastrukturom i slabom suradnjom među saveznim državama. Razlog tome je zasigurno i to što je tek 2017. godine službeno ratificirala Konvenciju 138 i 182, kao jedna od posljednjih zemalja u svijetu, posebice s obzirom na rasprostranjenost problema. Iako je teško povjerovati da je trenutno izrabljivano tek 1% ukupne populacije djece između 5 i 14 godina (neki razlozi su upravo teškoće u koordinaciji između saveznih država, velik teritorij s ogromnim brojem ljudi, mjestimično vrlo slaba infrastruktura, ograničeni resursi indijske vlade, sustav kasta i pojava vezanog ropstva, nepouzdanost i nepotpunost podataka), iz samih postupaka moguće je zaključiti da Indija čini značajan napredak po pitanju izrabljivanja djece.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Magablih, K. i Naamneh, M., op. cit., str. 91-93.

Osim što su napokon ratificirali Konvencije, raspolažu razvijenim sustavom vladinih i nevladinih organizacija koje su koordinirane iz mnogih izvora, implementirali su progresivni, sustavni program (NCLP) koji mnogostrukim strategijama utječe na problem izrabljivanja (isplaćivanjem stipendija, pružanjem alternativnih oblika zaposlenja ili obuke mladima, pružanje zdravstvene skrbi, suradnjom sa školama i kućanstvima) i rezultati su vidljivi: u razdoblju od jedne godine, navode da su rehabilitirali skoro 50,000 djece koja su prethodno bila izrabljivana²⁰¹. Međutim, prostora za napredak dakako ima.

U vidu zakonodavnog okvira, još uvijek nisu detaljno definirani opasni oblici rada, a dob do koje je obavezno školovanje je niža od najniže dobi za zapošljavanje, što znači da se mnogo djece može naći u prilikama gdje izlaze iz škole i prijevremeno se uključuju u zaposlenje. Nadalje, nisu dostupni podaci o provedbi zakona o radu na nacionalnoj razini, niti je definiran akcijski plan o postupanju u svrhu eliminacije izrabljivanja djece u većini saveznih država. Što se tiče programa socijalne zaštite, i u njihovom radu prisutan je manjak transparentnosti, a posebno je alarmantno postupanje prema korisnicima državnog smještaja u nekim saveznim državama, koji je slabo nadziran i kontroliran.

Što se tiče Nigerije, okolnosti su vrlo slične ali je situacija, barem na površini, mnogo ozbiljnija. Jednako kao Indija, Nigerija ima velik broj mladog stanovništva koji živi u siromaštvu iako je na nacionalnoj razini najveća gospodarska sila Afrike. Od sva tri prikaza slučaja u ovom radu, ima daleko najnižu stopu pismenosti stanovništva, najgore uvjete u kontekstu izrabljivanja djece pa samim time i najveću službenu procjenu broja djece koja su u to uključena. Procjenjuje se da je jedna trećina ukupne populacije djece između 5 i 14 godina izrabljivano, te nije teško shvatiti zašto.

Prvenstveno, jedna je od rijetkih država u kojoj je zakonom definirana najniža dob zaposlenja od 12 godina, što je protivno svim međunarodnim standardima o pravima djeteta, a kojih je Nigerija potpisnica. Uz osnovne elemente nedosljednog zakonodavstva, rasprostranjenog siromaštva i nerazvijenog obrazovnog sustava, Nigerija ima i značajan faktor nestabilnosti u vidu utjecaja islamističke terorističke skupine Boko Haram, koja uz regrutaciju djece vojnika, sustavno uništava državnu infrastrukturu a posebno škole, kojih su uništili preko 1400 u posljednjih desetak

²⁰¹ U.S. Department of Labor., op. cit., str. 623.

godina²⁰². Nadalje, nacionalni akt o pravima djeteta u Nigeriji (CRA) implementiran je u samo 26 saveznih država. Ostatak teritorija to nije učinio, a obuhvaća cijelu sjevernu Nigeriju. Nije robusno definiran pojam opasnog rada, djeci bilo koje dobi dopušten je rad u prisustvu člana obitelji, zakon o radu ne pokriva slučajeve samozapošljavanja i rada u neformalnom sektoru, koji je u gospodarstvu Nigerije značajan.

Implementacija mjera i strategija suzbijanja izrabljivanja djece oštećen je nedosljednom provedbom zakona, rijetkim i neučinkovitim inspekcijama rada te programima koji jednostavno nemaju resursa za učinkovitu, sustavnu primjenu mjera. Iako je zasigurno značajno za djecu koja su isključena iz zaposlenja intervencijom države, brojka od 48 isključene djece je neznčajna u odnosu na ukupne razmjere izrabljivanja koje se u Nigeriji odvija. Prostora za napredak ima napretek, u vidu definiranja zakonodavnog okvira koji je sukladan međunarodnim standardima, osiguravanja zaista besplatnog školovanja kao legitimne alternative dječjem radu, osiguranje koordinacije među saveznm državama i osiguravanje osnovne razine socijalne zaštite tek su početni problemi s kojima se Nigerija mora uhvatiti u koštac.

Konačno, Jordan se po mnogočemu razlikuje od prethodnih primjera. Mnogo manja, ekonomski stabilnija država s mladom, obrazovanom populacijom, ipak je suočena s izrabljivanjem djece. Tome pridodaje činjenica da je značajan dio populacije povremeno ili trajno ispod granice siromaštva, te da je u Jordanu smješteno skoro 4 milijuna izbjeglica iz susjednih država. Primjer je to države koja se čini općenito vrlo uspješnom i proaktivnom u rješavanju problema izrabljivanja djece te integracije sirijske i jordanske populacije, ali pri razmatranju jasno je da postoje specifične i ozbiljne slabosti.

Iako je zakonodavni okvir Jordana gotovo sasvim u skladu s međunarodnim standardima, jordanska populacija pismena i relativno visokih životnih standarda a službene procjene apsolutnog broja izrabljivane djece zaista malene, pogotovo u odnosu na Indiju i Nigeriju, vidljiva je problematična provedba zakona o radu i izrabljivanju djece. Činjenica da protokol pri identifikaciji slučaja dječjeg izrabljivanja zahtijeva od poslodavca tek pismeno obećanje da djecu više neće ilegalno zapošljavati jest zaista zabrinjavajuća. Tome valja pridodati i manjak podataka o postupanju u tim slučajevima, broj kažnjenih osoba i isključene djece. Osim toga, dokumentirani

²⁰² Ibid., str. 885.

različiti tretman izrabljivane sirijske djece koji navodno uključuje neodređeno dug boravak u izbjegličkom kampu bez prisutnosti roditelja je ekstremno ozbiljan problem kojeg valja ispitati.

U tu svrhu, Jordan treba i nadalje raditi na transparentnosti u vezi postupanja inspektora rada u slučaju identifikacije izrabljivanja djece, povećati broj inspektora i resurse koji su na raspolaganju nadležnom ministarstvu, te adresirati nedostatke u školskom sustavu, posebno u kontekstu integracije jordanske i sirijske djece.

Uzevši sve navedeno u obzir, može se zaključiti o nekoliko trendova o kojima je prethodno u radu bilo riječi. Čini se da je siromaštvo, zajedno s manjkom obrazovanja, zaista glavna odrednica izrabljivanja djece. No, isto tako, sami nacionalni standard života neke države nije garancija da će taj problem biti malen ili nepostojeći. Sve tri države po prihodima spadaju u srednji sloj, no unatoč tome Indija i Nigerija su žarišne točke izrabljivanja. Nadalje, čak i u slučaju sustavne, kompetentne i koordinirane implementacije mjera suzbijanja izrabljivanja, kakvu pokazuje Indija, rješavanje problema ilegalnog dječjeg rada i dalje je dugotrajan i mukotrpan proces. Iako je pokazala značajan napredak, u Indiji je borba još uvijek vjerojatno u počecima, s obzirom na nedostupnost podataka uz okolnosti siromaštva i broja djece u populaciji.

Konačno, Jordan je primjer države koja po većini varijabli ne spada među zaista problematične po pitanju izrabljivanja, ali ilustrira specifične i ozbiljne nedostatke. Iako je uglavnom uređena, ekonomski stabilna i obrazovana zemlja, znatni dio stanovništva i dalje je siromašan, a njima službene statistike o razvitku i malom broju pogođene djece ne znače mnogo. Važno je imati na umu da je izrabljivanje djece globalni problem, gotovo sigurno prisutan u svim državama svijeta u nekoj mjeri, te je njegove stvarne razmjere zapravo nemoguće razaznati.

5. ZAKLJUČAK

U ovom radu dan je sveobuhvatni pregled relevantne literature koja se bavi problemom rada djece. Točnije, izabrani radovi fokusirali su se na izrabljivanje djece u zaposlenju, s posebnim naglaskom na izrabljivanje djece u turizmu i seks turizmu.

Pojam rada terminološki je razgraničen od pojma izrabljivanja, s obzirom na međunarodni zakonodavni okvir koji pružaju Konvencija o pravima djeteta, te Konvencije 138 i 182, o najmanjoj dobi zapošljavanja i najgorim oblicima dječjeg rada. Također, korišteni su kriteriji dobi, roditeljskog nadzora i potencijalne opasnosti kojem se dijete prilikom rada izlaže. Ukratko, rad djece postaje izrabljivanje ako ga dijete obavlja prije navršene minimalne dobi za zapošljavanje, što je u većini slučajeva 15 godina, ako obavljanje rada predstavlja potencijalnu ili neposrednu štetu po djetetovo fizičko i mentalno zdravlje, društveni ili moralni razvoj te mogućnost obrazovanja.

Rad je teorijski uokviren modelom kućanstva, koji kao osnovnu jedinicu analize promatra obiteljsko kućanstvo, unutar kojeg odluke o radu djece donose prvenstveno roditelji. Pretpostavka modela jest da će roditelji uključivati svoju djecu u rad jedino onda kad su izvori prihoda iz drugih izvora unutar kućanstva nedostadni za osiguravanje osnovnih uvjeta života. Iz pozicije poslodavca, rad djece i odraslih međusobno su zamjenjivi. Ono što određuje hoće li dijete raditi su okolnosti u kojima se kućanstvo i poslodavac nalaze. Među njima se ističu siromaštvo kao osnovna varijabla koja predviđa vjerojatnost dječjeg rada i izrabljivanja, te prilike za obrazovanje dostupne djetetu kao alternativa radu. Neke od ostalih varijabli su veličina obitelji, vrijednosni sustav roditelja, ekonomske prilike u državi, snaga i provođenje zakona rada i socijalne zaštite.

U praksi je teško reći koliko je izrabljivanje djece rasprostranjeno u svijetu. Trenutne procjene iznose oko 152 milijuna, ponajviše u slabo razvijenim, azijskim i afričkim zemljama, u poljoprivredi i poslovima u kućanstvu. Više od toga se može tek nagađati, jer se većina dječjeg rada i izrabljivanja odvija u neformalnom sektoru gospodarstva, koji je vrlo teško nadgledati i regulirati. Među brojnim aktivnostima neformalnog sektora nalazi se i izrabljivanje djece u turizmu. Dijeli mnoge sličnosti s izrabljivanjem djece općenito – najčešće se odvija u nerazvijenim zemljama koje se oslanjaju na prihode od turizma, u lošim uvjetima koje štete djetetovom zdravlju i razvoju. Specifičan je po tome što pruža i samoj djeci privlačne faktore koji ih vabe u zaposlenje, kao što su mogućnost brze zarade i doticaj s drugim kulturama. Osim toga, u sebi sadrži jedan od

najgorih oblika izrabljivanja i povrede dječjih prava: seks turizam, koji pruža posebnu perspektivu u rasprostranjenost problema izrabljivanja djece. Budući da je posebno izražena, borba protiv dječjeg seks turizma može poslužiti kao posrednik u istraživanju problema izrabljivanja djece na općenitoj razini.

Spomenuta istraživanja nalažu da mjere koje proizlaze iz jedne perspektive, primjerice tržišta rada, i dotiču se direktno pojedinačnog problema, primjerice visine minimalnog iznosa nadnica, u najboljem slučaju ograničene su učinkovitosti. Mnogo češće, učinkovitost je zanemariva ili se postiže suprotan učinak od željenog, s obzirom na to da se intervenira u složene sustave s mnogo varijabli. Zato, mjere suzbijanja izrabljivanja djece predlaže se sustavno implementirati, djelujući istovremeno na četiri glavna područja: obrazovanje, socijalnu zaštitu, tržište rada i zakonodavni okvir; sve poduprto otvorenim socijalnim dijalogom.

U kontekstu turizma, naputci se temelje na navedenom pristupu i dodiruju se odgovornosti turista i, u većoj mjeri, djelatnika unutar industrije za odgovorno, oprezno i proaktivno postupanje u slučaju saznanja o izrabljivanju djece. Što se tiče seks turizma, odgovornost je najviše na samim državama koje su u seks turizam uključene – one koje šalju turiste rade na izvanteritorijalnoj provedbi prekršajnih i kaznenih zakona, a one koje ih primaju trebale bi očvrnuti u definiranju, primjeni i provedbi zakona o seksualnom izrabljivanju djece unutar vlastitih granica.

Naposljetku, saznanja su objedinjena u prikazu slučaja triju država, Indije, Nigerije i Jordana, koje su na neki način specifične po pitanju izrabljivanja djece. Pokazuje se kako je sustavna, koordinirana borba protiv izrabljivanja djece jedini neposredno učinkovit pristup problemu, iako je i u idealnom slučaju takva borba otežana, dugotrajna. Svijet je u tom području značajno napredovao od kad je počelo sustavno praćenje, no konačno rješenje problema izrabljivanja djece unutar i izvan turizma još uvijek se ne nazire.

Popis literature

1. Aldaba, F., Lanzona, L. i Tamangan, R. (2004) *A National Policy Study on Child Labour and Development in the Philippines*. Filipini: Philippine Institute for Development Studies.
2. Alonzo, R. P. i Edillon, R. G. (2002) *Eliminating child labour in the Philippines* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/manila/publications/WCMS_437075/lang--en/index.htm [9. kolovoza 2020.]
3. Aqil, Z. (2012) *Nexus between Poverty & Child Labour: Measuring the Impact of Poverty Alleviation on Child Labour*. Kasur: Good Thinkers Organization.
4. Bachman, S. L. (2000) A New Economics of Child Labor: Searching for Answers Behind the Headlines, *Journal of International Affairs*, 53 (2), str. 545-572.
5. Basu, K. (1999) The Intriguing Relation between Adult Minimum Wage and Child Labour, *The Economic Journal*, 110 (462), str. 50-61.
6. Basu, K. i Van, P. H. (1998) The Economics of Child Labor, *The American Economic Review*, 88 (3), str. 412-427.
7. Baum, T. (2012) *Migrant Workers in the International Hotel Industry*. Geneva: ILO.
8. Berkman, E. T. (1996) Responses to the International Child Sex Tourism Trade, *Boston College International & Comparative Law Review*, 19 (2), str. 397-422.
9. Black, M. (1995) *In the Twilight Zone: Child Workers in the Hotel, Tourism and Catering Industry*. Geneva: ILO..
10. Canosa, A. i Graham, A. (2016) Ethical tourism research involving children, *Annals of Tourism Research*, 61, str. 219-221.
11. Chemin, M. i Mbiekop, F. (2010) *Cracking Down Child Sex Tourism in a Global Economy* [Online]. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/228810969_Cracking_Down_Child_Sex_Tourism_in_a_Global_Economy [25. kolovoza 2020.]

12. Chemin, M. i Mbiekop, F. (2015) Addressing child sex tourism: The Indian case, *European Journal of Political Economy*, 38, str. 169-180.
13. Daniels, B. (2003) *Poverty and Families in the Victorian Era* [Online]. London: The Children's Society. Dostupno na: <http://www.hiddenlives.org.uk/articles/poverty.html> [15. kolovoza 2020]
14. Das, S. (2012) Incidence of Child Labour and Child Schooling in India: Pattern and Determinants, *International Scholarly Research Network*, 2012 (4), str. 1-7.
15. Dawson Hayes, J. i Capaldi, M. (2015) TACKLING THE DATA DEARTH: The global scale of commercial sexual exploitation of children, *ECPAT International Journal*, 10, str. 4-11.
16. Dayioğlu, M. (2013) *Impact of Unpaid Household Services on the Measurement of Child Labour*. New York: UNICEF.
17. Diamond, J. (2013) *The World Until Yesterday: What Can We Learn from Traditional Societies?*. London: Penguin Books.
18. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. (2001) *Konvencija o pravima djeteta* [Online]. Zagreb: DZZOMM. Dostupno na: https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/pdf/medjunarodni/konvencija_o_pravima_djeteta.pdf [14. kolovoza 2020]
19. Dwibedi, J. K. i Chaudhuri, S. (2010) Foreign capital, return to education and child labour, *International Review of Economics & Finance*, 19 (2), str. 278-286.
20. ECPAT i INTERPOL. (2018) *Towards a Global Indicator on Unidentified Victims in Child Sexual Exploitation Material*. Bangkok: ECPAT International.
21. ECPAT. (2015) *End child prostitution, child pornography and trafficking of children for sexual purposes* [Online]. Bangkok: ECPAT International. Dostupno na: https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/10/ECPAT-brochure_2015_ENG_FINAL.pdf [28. kolovoza 2020].

22. ECPAT. (2016) *Domestic and Regional Offenders* [Online]. Bangkok: ECPAT International. Dostupno na: <https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/2016/10/Domestic-and-regional-offenders.pdf> [20. kolovoza 2020.]
23. ECPAT. (2020) *About Us* [Online]. Bangkok: ECPAT International. Dostupno na: <https://www.ecpat.org/about-ecpat/> [2. rujna 2020.]
24. Edmonds, E. V. i Pavcnik, N. (2005) Child Labor in the Global Economy, *Journal of Economic Perspectives*, 19 (1), str. 199-220.
25. Edralin, D. (2002) Child labor in the tourism industry, *Notes on Business Education*, 5 (2), str. 1-12.
26. Ekpenyong, S. E. i Sibiri, A. E. (2011) Street Trading and Child Labour in Yenegoa, *Journal of Scientific Research in Education*, 4 (1), str. 36-46.
27. EQUATIONS. (2007) *Child Labour - An Ugly Face of Tourism* [Online]. Bangalore: EQUATIONS. Dostupno na: <https://archive.org/details/ChildLabour-AnUglyFaceOfTourism/mode/2up> [12. kolovoza 2020.]
28. Flodman Becker, K. (2004) *The Informal Economy* [Online]. Stockholm: SIDA. Dostupno na: <http://www.rrojasdatabank.info/sida.pdf> [22. kolovoza 2020]
29. Freedman, R. (1994) *Kids at work: Lewis Hine and the crusade against child labor*. New York: Clarion Books.
30. Goldin, C. (2014) Human Capital. U: Diebolt, C. i Hauptert. M, ur., *Handbook of Cliometrics*. Berlin: Springer..
31. Goldstein, J. S. (2016) CSR Best Practice for Abolishing Child Labor in the Travel and Tourism Industry, *Denver Journal of International Law and Policy*, 44 (4), str. 475-519.
32. Hagedoorn, E. (2013) Child Labour and Tourism: How travel companies can reduce child labour in tourism destinations. *The International Center for Responsible Tourism*. Leeds: ICRT.
33. Humphries, J. (2013) Childhood and child labour in the British industrial revolution, *The Economic History Review*, 66 (2), str. 395-418.

34. International Labor Organization. (2010) *Child Labour in India* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---sro-new_delhi/documents/publication/wcms_557089.pdf [29. kolovoza 2020]
35. International Labour Office. (2013) *Toolkit on poverty reduction through tourism* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/instructionalmaterial/wcms_162289.pdf [25. kolovoza 2020.]
36. International Labour Office. (2017) *Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf [22. kolovoza 2020]
37. International Labour Office. (2002) *A Future Without Child Labour* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_publ_9221124169_en.pdf [25. kolovoza 2020.]
38. International Labour Organization. (2013) *Prevention and elimination of Child labour in the tourism sector in mountainous ethnic minority areas* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: <http://www.ilo.org/ipecinfo/product/download.do?type=document&id=27735> [11. kolovoza 2020.]
39. International Labour Organization. (2018) *Ending child labour by 2025: A review of policies and programmes* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_653987.pdf [22. srpnja 2020]
40. International Labour Organization. (2020) *About the ILO* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> [2. rujna 2020.]
41. International Labour Organization. (2020) *What is child labour* [Online]. Geneva: ILO. Dostupno na: <https://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm> [11. kolovoza 2020]
42. Kaviani Johnson, A. (2014) Protecting Children's Rights in Asian Tourism, *The International Journal of Children's Rights*, 22 (3), str. 581-617.

43. Koščak, M. et. al. (2018) No one asks the children, right?, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 88 (4), str. 396-410.
44. Magablih, K. i Naamneh, M. (2010) Child Labor in the Tourism Industry in Jordan, *Tourism Analysis*, 15 (1), str. 89–97.
45. Menon, N. i van der Meulen Rodgers, Y. (2018) Child labor and the minimum wage: Evidence from India, *Journal of Comparative Economics*, 46 (2), str. 480-494.
46. Narodne novine. (2001) *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada (br. 182)*. Zagreb: Narodne novine d.d., 5 (40).
47. Narodne novine. (2002) *Konvencija 138 - Konvencija o najnižoj dobi za zapošljavanje*. Zagreb: Narodne novine d.d., 3 (24).
48. O'Connell Davidson, J. (2004) 'Child sex tourism': an anomalous form of movement?, *Journal of Contemporary European Studies*, 12 (1), str. 31-46.
49. Osment, L. (2014) *Child labour; the effect on child, causes and remedies to the revolving menace* [Online]. Bachelor Thesis. Lund: Lunds Universitet. Dostupno na: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=4275652&fileOId=4275654> [22. kolovoza 2020.]
50. Plüss, C. (1999) Quick Money – Easy Money? A Report on child labour in tourism, *Swiss Agency for Development Working Paper*, 1 (99).
51. Sharma, A., Kukreja, S. i Sharma, A. (2012) Child labour – An Ugly Face of Travel and Hospitality Industry, *Journal of Business and Management*, 4 (1), str. 8-17.
52. *The Columbia Electronic Encyclopedia*. (2013) Factory Act 1847 [Online]. New York: Columbia University Press. Dostupno na: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Factory+Act+1847> [18. kolovoza 2020]
53. The World Bank. (2016) *World Bank list of low income countries (December 2016)* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://www.cipp->

- meeting.org/upload/Worl_Bank__overview_low_income_countries.pdf [27. kolovoza 2020.]
54. The World Bank. (2020) *India* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/country/india> [1. rujna 2020]
55. The World Bank. (2020) *Jordan* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/country/jordan> [1. rujna 2020.]
56. The World Bank. (2020) *Nigeria* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/country/nigeria> [1. rujna 2020.]
57. The World Bank. (2020) *Who We Are* [Online]. Washington, D.C.: World Bank. Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/who-we-are> [2. rujna 2020.]
58. U.S. Department of Labor. (2018) *U.S. Department of Labor's 2018 Findings on the Worst Forms of Child Labor* [Online]. Washington, D.C.: U.S. Department of Labor. Dostupno na: <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/findings> [11. kolovoza 2020.]
59. UNICEF. (2007) *Child Labour – Are Girls Affected Differently to Boys?* [Online]. New York: UNICEF. Dostupno na: <https://www.unicef.org/sowc07/report/report.php> [12. kolovoza 2020.]
60. UNICEF. (2014) *Child labour and UNICEF in action: children at the centre* [Online]. New York: UNICEF. Dostupno na: https://www.unicef.org/protection/files/Child_Labour_and_UNICEF_in_Action.pdf [3. kolovoza 2020.]
61. UNICEF. (2020) *About UNICEF* [Online]. New York: UNICEF. Dostupno na: <https://www.unicef.org/about-unicef> [2. rujna 2020.]
62. Webbink, E., Smits, J., i de Jong, E. (2012) Hidden Child Labor: Determinants of Housework and Family Business Work of Children in 16 Developing Countries, *World Development*, 40 (3), str. 631-642.
63. World Tourism Organization. (2020) *About us* [Online]. Madrid: World Tourism Organization. Dostupno na: <https://www.unwto.org/about-us> [2. rujna 2020.]

Popis slika

Slika 1. Ciklus siromaštva i izrabljivanja djece

Slika 2. Apsolutni broj djece koja radi, izrabljivane djece i djece u opasnim poslovima

Slika 3. Apsolutni broj djece (5-14 godina) koja obavljaju kućanske poslove barem 21 sat tjedno

Slika 4. Postotak i apsolutni broj (u milijunima) izrabljivane djece u svijetu tijekom godina

Slika 5. Raspodjela izrabljivane djece po regijama, izražena u postotku i u apsolutnom broju (u milijunima)

Slika 6. Raspodjela izrabljivane djece po nacionalnom dohotku, izražena u postotku i apsolutnom broju (u milijunima)

Popis tablica

Tablica 1. Istaknute negativne posljedice izrabljivanja djece u turizmu

Monika Mamč Jurakić

☎ (+385) 998362218

Datum rođenja 09/05/1994

✉ **E-adresa:** monika.mamic0905@gmail.com

📍 **Adresa:** Plitvička 45a, 10360 Sesvete (Hrvatska)

RADNO ISKUSTVO

Administrativni asistent / administrativna asistentica

METRO Cash&Carry [15/11/2014 – 01/05/2017]

- rješavanje reklamacija dostavnih kupaca
- kontrola picking lista i korekcija istih u programu
- izrada računa za dostavne kupce

Kontakt centar

METRO Cash&Carry [01/05/2017 – 01/09/2017]

- unos narudžbi u računalo

Kontakt centar

Wustenrot stambena štedionica [10/11/2017 – 30/06/2019]

- telefonska komunikacija i pružanje informacija klijentima

Referent za komitente

Wustenrot stambena štedionica [01/07/2019 – 30/06/2020]

- odgovaranje na upite i prigovore pristigle na službene email adrese
- provođenje izmjena podataka klijenata u sustavu
- pisanje Zahtjeva na Upravu
- vođenje evidencije radnog vremena zaposlenika i studenata

Referent naplate

Wustenrot stambena štedionica [01/07/2020 – Trenutačno]

- komunikacija s klijentima neurednima u otplati kredita

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

VŠS sveučilišni prvostupnik ekonomije

Ekonomski fakultet Zagreb [01/10/2013 – 01/10/2018]
-aktivacija instrumenata prisilne naplate kredita

-pisanje Zahtjeva na Upravu

VSS magistra ekonomije

Ekonomski fakultet Zagreb [01/10/2018 – Trenutačno]

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici:

hrvatski

engleski

SLUŠANJE: B2 ČITANJE: B2 RAZUMIJEVANJE: B1

GOVORNA PRODUKCIJA: B1

GOVORNA INTERAKCIJA: B1

španjolski

SLUŠANJE: B1 ČITANJE: B1 RAZUMIJEVANJE: A2

GOVORNA PRODUKCIJA: A2

GOVORNA INTERAKCIJA: A2

VOZAČKA DOZVOLA

Vozačka dozvola: **B**

ORGANIZACIJSKE VJEŠTINE

Organizacijske vještine

Sposobnost i spremnost prenošenja znanja, vrlo dobra organizacija vremena te sklonost timskom radu.

KOMUNIKACIJSKE I MEĐULJUDSKE VJEŠTINE

Komunikacijske i međuljudske vještine

Izražena komunikativnost i snalažljivost u razgovoru, slušanje sugovornika s punom pažnjom s postavljanjem pitanja sa svrhom postizanja razumijevanja- stečeno iskustvom na radnim mjestima i tijekom školovanja, spremnost na učenje i usvajanje novih znanja, vještina i poslova.

POSLOVNE VJEŠTINE

Poslovne vještine

Potrebne vještine stekla sam na fakultetu, a praksu obavljanjem raznih poslova koji su zahtijevali dobru komunikaciju i organiziranost te brzo učenje i efikasno obavljanje zadanih poslova.